

مطالعه تطبیقی اعجاز پیامبران اولوالعزم در قرآن و متون تفسیری با متن و نگاره‌های نسخه روضه‌الصفاء (جلد اول) محفوظ در کتابخانه ملی فرانسه

سمیه زادامیری** (نویسنده مسئول)

کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش نگارگری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز،

دکتر مهدی محمدزاده***

استاد دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز و دانشگاه آتاترک ارزم

رحیم چرخي****

دانشیار دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز،

چکیده

یکی از نسخه‌های تاریخی مصور، کتاب «روضه‌الصفاء فی سیرت الانبیاء و الملوک و الخلفاء» نوشته میرخواند است که در موزه ملی فرانسه نگهداری می‌شود. بخشی از متن این کتاب به داستان اعجاز پیامبران اولوالعزم اختصاص دارد و پنج نگاره با موضوع معجزات پیامبران اولوالعزم در این نسخه به تصویر درآمده است. هدف از این تحقیق، شناسایی میزان مطابقت نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم و متن نسخه روضه‌الصفاء با روایات قرآن و متون تفسیری است تا مشخص گردد این نگارگران تا چه میزان از بیان تصویری معجزه به منبع اصلی آن یعنی قرآن کریم وفادار مانده‌اند. سؤالی که در این تحقیق حاضر است: متن و نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در روضه‌الصفاء با روایات قرآنی و تفاسیر آنچه میزان مطابقت دارند؟ این تحقیق به روش توصیفی، تطبیقی و تحلیلی به جستجوی ویژگی‌های تصویری و محتوایی نگاره‌ها و پرده‌ها و نمونه‌های مطالعاتی و روش گردآوری اطلاعات این پژوهش با استفاده از منابع اینترنتی و کتابخانه‌ای انجام شده است. از نتایج این مطالعه می‌توان پی‌برد، با توجه به این که منبع اصلی نگارش کتاب روضه‌الصفاء، کتبی با مضامین تاریخی، مذهبی و قرآنی است، این وجوه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی میان روایت متن و تصویر (روایت کاتب و نگارگران) این کتاب با روایت اعجاز پیامبران اولوالعزم (تفسیر شیعی و سنی) و آیات قرآن وجود دارد و میرخواند در بیان موضوع اعجاز پیامبران اولوالعزم از تفاسیر به‌خصوص تفسیر شیعی استفاده نموده است و هنرمند در ترسیم آن بیشتر به متن روضه‌الصفاء و تفسیر شیعی وفادار مانده است. همچنین نگاره‌ای در این نسخه، تصویرسازی شده که از آن با عنوان معجزه شفای نابینایان و بیماران مبتلا به پستی توسط حضرت عیسی (ع) می‌کنند در حالی که با توجه به آن چه در این مقاله گفته خواهد شد این نگاره مربوط به معجزه زنده کردن مردگان آن حضرت است که بیشترین میزان انطباق را با متن روضه‌الصفاء دارد و به تفسیر شیعی بسیار نزدیک است.

واژگان کلیدی: روضه‌الصفاء، میرخواند، قرآن، اعجاز پیامبران اولوالعزم، دوره صفوی، نگارگری ایرانی

در فرهنگ اسلامی، قرآن کریم از اهمیت بالایی برخوردار بوده است و تأثیر و ارتباط آن بر کتب تاریخی سرزمین‌های اسلامی قابل مشاهده است. از این میان، نسخ تاریخی که توسط مورخان و تاریخ‌نویسان مورد نگارش قرار گرفته است، اهمیت بالایی دارند. این کتب (کتب تاریخی) به انتقال واقعیات تاریخی مبرهن و محکم می‌پردازند که می‌بایست مورخان در پرداختن به آن، وفادار به تاریخ عمل کنند. همچنین نویسندگان هر یک از این کتب، برداشت‌های خود را از موضوعات مختلف، تحت تأثیر قدرت حاکم نگاشته‌اند. در این میان، اعجاز پیامبران اولوالعزم از جمله موضوعاتی است که متأثر از قرآن نوشته شده است. نسخه خطی روضه‌الصفاء نیز تاریخ جهان را دربردارد و مربوط به دوره تیموریان و در هرات توسط میرخواند تألیف شده است. نسخه خطی مصور مورد بحث در این مقاله، در موزه ملی فرانسه به شماره Persian. 1567 نگهداری می‌شود که در دوره صفوی و احتمالاً در مکتب شیراز تصویرسازی شده است. به عبارتی، این نسخه در زمان تیموریان نگاشته و در دوره صفوی تصویرسازی شده است. میرخواند برای نوشتن تاریخ روضه‌الصفاء از منابع و مأخذ معتبر تاریخ فارسی و عربی بهره برده است. بسیاری از نسخه‌های روضه‌الصفاء را به عنوان یک منبع معتبر تاریخی و هم‌ردیف تاریخ طبری می‌دانند و بسیاری از فرهنگ‌نامه‌ها و دایره‌المعارف‌ها به متن آن استناد می‌کنند. با این توصیف، نسخه روضه‌الصفاء در زمینه هنری بسیار محدود مورد پژوهش و مطالعه محققین قرار نگرفته است. این کتاب به عنوان یک کتاب تاریخی در حوزه تاریخ انبیاء، خلفا و پادشاهان بوده که نسبت به سایر کتب تاریخی کمتر مورد توجه در زمینه هنر قرار گرفته و پژوهشی مستقل در ارتباط با این نسخه تاریخی و ارتباط اعجاز پیامبران اولوالعزم با آن و متن تفسیری صورت نگرفته است. از این رو، تحقیق حاضر سعی دارد با مینا قرار دادن قرآن، متن و نگاره‌های نسخه تاریخی روضه‌الصفاء را مورد مطالعه قرار دهد. در واقع هدف، شناسایی میزان مطابقت نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم و متن نسخه روضه‌الصفاء با روایات قرآن و متون تفسیری است تا مشخص گردد این نگارگران تا چه میزان از بیان تصویری معجزه به منبع اصلی آن‌ها یعنی قرآن کریم وفادار مانده‌اند. پرسش تحقیق حاضر این است: متن و نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در نسخه روضه‌الصفاء با روایات قرآن و متون تفسیری تا چه میزان مطابقت دارند؟ و این امر از طریق مقایسه، تطبیق و شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های این متن قرآن، تفاسیر (شیعی و سنی) با نگاره‌ها و متن روضه‌الصفاء انجام گرفته است.

اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر، بر شناخت میزان مطابقت نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم و متن نسخه روضه‌الصفاء با روایات قرآن و متون تفسیری تمرکز دارد و با توجه به این که کتاب روضه‌الصفاء یکی از نسخ تاریخی معتبر است، با این وجود، تاکنون نسبت به سایر کتب تاریخی همچون قصص الانبیاء و... پژوهشی مستقل در زمینه هنری و تحلیل محتوایی در نگاره‌های نسخه تاریخی روضه‌الصفاء محفوظ در موزه ملی فرانسه صورت نگرفته است، از این رو ضرورت انجام پژوهش حاضر توجیه می‌گردد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به روش توصیفی، تطبیقی و تحلیلی انجام شده است. اطلاعات این تحقیق از طریق منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی گردآوری شده‌اند و جامعه‌آماری شامل پنج نگاره با موضوع اعجاز پیامبران اولوالعزم در نسخه روضه‌الصفاء محفوظ در موزه ملی فرانسه به شماره Persian. 1567 است. این پنج نگاره از لحاظ محتوایی مورد بررسی، تحلیل و تطبیق قرار گرفته تا میزان مطابقت آن‌ها با آیات قرآن، متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء معین گردد. به این منظور، ابتدا به معرفی نسخه روضه‌الصفاء پرداخته شده و سپس، اعجاز پیامبران اولوالعزم در قرآن، متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء برای هر معجزه ارائه شده مورد تطبیق قرار گرفته و در ادامه، عناصر تصویری و محتوای نگاره‌های اعجاز نسخه روضه‌الصفاء، با توجه به زمینه قرآنی، احادیث و متن روضه‌الصفاء مورد بررسی و تطبیق قرار گرفته است. لازم به ذکر است، به این دلیل که واژه معجزه دارای مصداق‌های بسیاری است و توسط کاربران آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. از این رو، در این مقاله معجزه‌ها با استناد بر قرآن و متون تفسیری تعیین و بر اساس آن مصداق‌های نگارگری انتخاب شده است. همچنین، به جهت این که، نسخه مورد مطالعه در دوره تیموری تألیف و در دوره صفوی تصویرسازی شده است؛ قاعدتاً نویسندگان علاوه بر آیات قرآن، از تفاسیر همان دوره نیز

استفاده نموده و به دنبال آن، نگارگر نیز از متن کتاب و تفاسیر زمان خود در ترسیم موضوع بهره برده است و با توجه به این- که مذهب رسمی کشور در دوره تیموری، سنی و در دوره صفوی، شیعی بوده، از این رو، تفاسیر اعجاز پیامبران اولوالعزم از اهل شیعی و سنی انتخاب شده است. در تفاسیر شیعی از قصص الانبیاء سید نعمت‌الله جزایری، تفسیر المیزان سید محمد حسین طباطبایی و تفسیر نمونه ناصر مکارم شیرازی و در تفاسیر سنی از تفسیر مواهب علیه یا تفسیر حسینی تألیف کمال‌الدین حسین کاشفی یکی از بزرگ‌ترین دانشمندان قرن نهم استفاده شده است. در پژوهش حاضر، تجزیه و تحلیل اطلاعات به روش کیفی انجام شده است.

روش تحقیق

منابع مطالعاتی که به‌عنوان پیشینه طرح حاضر می‌تواند مورد توجه قرار گیرد، در دو حوزه معجزه و نگاره تقسیم می- شود که به این شرح است: مقاله «معرفی و بررسی نگاره‌های مربوط به نبردهای حضرت علی(ع) در نسخه مصور روضه‌الصفاء موجود در مجله فریب و شنگتن» نوشته مهناز شایسته‌فر و ندا کاویان که در سال ۱۳۹۳ در مجله هنر اسلامی شماره بیست‌ویک به چاپ رسید؛ به ویژگی‌های بصری پنج نگاره مربوط به نبردهای حضرت علی(ع) می‌پردازد و میزان مطابقت داستانی آن‌ها را با متن کتاب ارائه می‌دهد. مقاله «مطالعه تطبیقی قصص‌انبیاء در قرآن کریم و سرگذشت پیامبران در متن و نگاره‌های کتاب جامع‌التواریخ» نوشته هادی بابائی‌فلاح در سال ۱۳۹۳ در فصلنامه نگارینه هنر اسلامی شماره دوم منتشر شد که نویسنده به دنبال شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های میان جزئیات روایت جامع‌التواریخ و قرآن درباره داستان‌های انبیاء است. همچنین، میزان ارتباط بصری این نگاره‌ها با روایت قرآن را مورد بررسی قرار می‌دهد. مقاله «مطالعه تطبیقی نگاره‌های ابراهیم(ع) در آتش با روایات و تفاسیر قرآن از ابن‌ابلیخان تا صفوی» نوشته سمیه زادامیری، مهدی محمدزاده و رحیم چرخ‌چی در سال ۱۴۰۱ در فصلنامه نگاره به ششم منتشر شد. در این مقاله میزان مطابقت نگاره‌های معجزه سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم(ع) با روایات قرآن و متون تفسیری مورد بررسی قرار می‌گیرد. مقاله «مطالعه تطبیقی روایت یوسف در متون مقدس، ادبیات فارسی و نگارگری ایرانی» نوشته روضیه گلاب‌گیر اصفهانی و زهرا فناپی در سال ۱۴۰۱ در فصلنامه نگاره به شماره ۶۳ چاپ شد. در این مقاله به شناسایی عناصر و مؤلفه‌های مورد استفاده در روایت یوسف در متون مقدس، ادبیات فارسی و نگارگری ایرانی و شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های این روایت در متون مقدس، ادبی و هنری می- پردازد. مقاله «تطبیق نگاره‌های روایت کشتی نوح(ع) در نسخه‌های جامع‌التواریخ ایلخانی، مجمع‌التواریخ تیموری و قصص- الانبیاء صفوی با متن قرآن کریم» نوشته سحر ذکاوت و خشایار قاضی‌زاده در سال ۱۴۰۱ در نشریه باغ نظر به شماره ۱۹ منتشر شد. در این مقاله نویسنده به دنبال میزان پابندی سه نگاره از روایت کشتی نوح(ع) در نسخه‌های جامع‌التواریخ، مجمع‌التواریخ و قصص‌انبیاء با متن قرآن است. مقاله «تصحیح یک تصحیف در روضه‌الصفاء می‌خواند» نوشته مریم صالحی‌نیا و اکبر حیدریان که در سال ۱۳۹۵ در فصلنامه پژوهشنامه نسخه‌شناسی متون نظم و نثر فارسی در سال اول به چاپ رسید. در این مقاله نویسندگان با ارائه دلایل و شواهدی از سایر کتب، خطای کلمه «شعله» را در متن روضه‌الصفاء اصلاح می‌کنند. مقاله «جایگاه و بررسی متون مذهبی و ادبیات عرفانی جامی در نگاره یوسف و زلیخا» نوشته مهناز شایسته‌فر در سال ۱۳۹۴ در مجله هنر اسلامی به شماره ۲۳ به چاپ رسید. در بخشی از این مقاله وجوه عرفانی در نگاره یوسف و زلیخا از منظر قرآن و متون مذهبی و تطبیق آن با تفاسیر دینی مورد تحلیل قرار گرفته است. از کتبی که به اعجاز پیامبران پرداخته باشند، می‌توان به کتاب «معجزه‌شناسی» محمدباقر سعیدی روشن به سال ۱۳۷۹ اشاره کرد که توسط موسسه فرهنگی-تربیتی و اندیشه معاصر به چاپ رسید. در این کتاب به تعریف معجزه، چگونگی و چرایی آن می‌پردازد. کتاب «بررسی قصص قرآنی» در چهار جلد از محمد بیومی مهران که در سال ۱۳۸۳ توسط انتشارات علمی و فرهنگی به چاپ رسید؛ با نگاهی به مستندات تاریخی به بیان داستان‌های قرآنی پرداخته شده و در این میان، معجزات پیامبران را نیز بازگو می‌کند. کتاب «پژوهشی در جلوه‌های هنری داستان‌های قرآن» در دو جلد از محمود بستانی که در سال ۱۳۸۶ توسط موسسه چاپ آستان قدس رضوی منتشر شد؛ به شرح و توضیح داستان‌های قرآنی، پیامبران و معجزاتشان با رویکردی هنری پرداخته است. کتاب «قصص- الانبیاء»، تألیف ابواسحاق نیشابوری در سال ۱۳۸۲ در انتشارات علمی و فرهنگی چاپ شد. این کتاب داستان زندگی پیامبران

را به ترتیب سیر تاریخی ارائه می‌کند و در این میان معجزات پیامبران را روایت می‌کند. همچنین، کتاب «قصص الانبیاء» نوشته نعمت‌الله جزایری که در سال ۱۳۹۲ در انتشارات اجود منتشر شد نیز همانند کتاب قصص الانبیاء نیشابوری، بر اساس احادیث و روایات قرآنی تألیف شده است که به شرح داستان زندگی پیامبران و معجزات آن‌ها می‌پردازد.

نسخه روضه‌الصفاء

محمدبن سید برهان‌الدین خاوندشاه بن کمال‌الدین محمود معروف به میرخواند کتاب «روضه‌الصفاء فی سیره‌الانبیاء و الخلفاء» از مشهورترین تاریخ‌های عمومی به زبان فارسی را نگاشته است. یکی از تصویرگری‌های دوره صفوی، مربوط به روضه‌الصفاء است که به دستور میرعلیشیر نوایی در هرات و در اواخر سده نهم هجری تألیف شده است. این نسخه، در بردارنده تاریخ عمومی و تاریخ سلسله تیموری است و به هفت دفتر تقسیم می‌شود (ریشار، ۱۳۸۳: ۲۰۳). شانزده نسخه مصور از روضه‌الصفاء باقی‌مانده است که تمام آن‌ها مربوط نیمه اول حکمرانی صفوی بوده و از این میان، دوازده نسخه مربوط به دوره پادشاهی شاه عباس است (Melville, 2011: 169).

۱- تطبیق و نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در نسخه روضه‌الصفاء با آیات قرآن و تفاسیر

با توجه به این که میرخواند داستان‌ها و وقایع روضه‌الصفاء را به ترتیب سیر تاریخی بیان می‌کند و تصاویر، در این نسخه نیز بر همین ترتیب تصویرسازی شده است؛ تصاویر اعجاز پیامبران اولوالعزم در این تحقیق نیز با توجه به ترتیب آن در نسخه خطی، مورد بررسی قرار گرفته است. در هر یک از داستان‌ها ابتدا آیات قرآن، سپس تفاسیر و متن روضه‌الصفاء ارائه و با هم تطبیق داده شده و در ادامه همراه با جدول، هر نگاره با متون (قرآن، متون تفسیری و نسخه روضه‌الصفاء) مورد تطبیق قرار گرفته است.

۱-۱- معجزه حضرت نوح(ع)

تنها تصویری که از حضرت نوح(ع) در این نسخه تصویرسازی شده، مربوط به واقعه طوفان است. خداوند این واقعه را در سوره هود این‌طور بیان می‌کند: زمانی که فرمان ما رسید از تنه‌اش، آب بجوشید، گفتیم: «أَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ...»؛ «که تو با خود از هر نوع حیوان دو فرد (نر و ماده) و خانواده‌ها جز آنان که عده هلاکتشان مقرر گشته است، مؤمنان را در کشتی بگیری و جز اندکی با او ایمان نیاوردند» (هود/۴۰). آیات ۱۱-۱۵ سوره قمر شروع طوفان را این‌طور بیان کرده است: «ما هم درهای آسمان را گشودیم و سیلابی از آسمان فرو ریختیم و در آن چشمه‌ها جاری ساختیم تا آب آسمان و زمین با هم به طوفانی که مقدر حتمی بود اجتماع یافت و نوح را بر کشتی حکم سوار کردیم. آن کشتی با نظر ما حرکت می‌کرد تا کافران به آن طوفان بلا مجازات شوند و آن کشتی را محفوظ داشتند تا آنکه عبرت خلق شود...» (قمر/۱۱-۱۵). کشتی آن حضرت، سرنشینان خود را با موج‌هایی مانند کوه‌ها جابه‌جا می‌کرد. همان‌طور که در آیه ۴۲ سوره هود بیان شده است: «آن کشتی به دریا با امواجی چون کوه در گردش بود» (هود/۴۲). زمانی که حضرت نوح(ع) پسرش کنعان را دید. به او گفت: «ای پسر، تو هم به این کشتی درآی و با کافران مباش» (هود/۴۲). کنعان پاسخ داد: «من به زور کشتی‌سوار شدم و کوهی روم که از خطر هلاکم نگهدارد نوح گفت ای پسر امروز هیچکس را از قهر خدا جز به لطف او پناه نیست این بگو و موجی میان آن‌ها جدایی افکند و پسر با کافران چون از جنس آن‌ها بود به دریا غرق شد» (هود/۴۳).

واقعه طوفان نوح در متون تفسیری شیعی این‌طور شرح داده شده است: زمانی که نفرین حضرت نوح(ع) به آسمان رسید و مشیت الهی بر آن تعلق گرفت. خدای متعال به آن حضرت امر کرد تا به زبان سریانی همه حیوانات را جمع کرده و آن‌گاه از هر حیوان، یک جفت به صورت نر و ماده بر کشتی ببرد. کسانی که به نوح ایمان آوردند بیش از هشتاد نفر نبودند (جزایری، ۱۳۹۲: ۱۴۱). لازم به ذکر است، یکی از نمونه‌های جهانی بودن (عالم‌گیر بودن) واقعه طوفان نوح، این است که آن حضرت نمونه‌هایی از حیوانات روی زمین را با خود سوار بر کشتی کرد (مکارم شیرازی، ج ۹، ۱۳۷۷: ۱۰۳). همچنین، در متون تفسیری، تعداد سرنشینان کشتی نوح بین هفت تا هشتاد نفر ذکر شده است. طوفان شروع شد و موج کشتی نوح را به دور

خود می‌چرخاند. در این هنگام، نوح از فرزندش (کنعان) خواست، ایمان بیاورد. (کنعان) پاسخ داد: بر بلندی کوهی خواهم رفت و در آن‌جا پناه می‌گیرم تا مرا از خطر در امان نگه دارد. آن حضرت فرمود: امروز هیچ حافظ و نگاه‌دارنده‌ای از خشم و غضب خداوند نیست، تنها کسی حفظ می‌شود که مورد بخشش و رحمت خدا قرار گیرد. در این هنگام، موجی بین آن‌ها حایل شد و او (کنعان) غرق شد (جزایری، ۱۳۹۲: ۱۴۲-۱۴۳) (بیومی، ج ۴، ۱۳۸۳: ۱۶-۱۷).

کاشفی به‌عنوان یکی از مفسران اهل سنت در کتاب تفسیر حسینی (مواهب علییه) در تفسیر آیه ۴۰ سوره هود می‌نویسد: زمانی که آب از تنور جوشید (نشانه عذاب حق تعالی بود)، به نوح فرمان آمد از هر جنسی دو جفت از حیوانات (نر و ماده) و کسانی را که ایمان آوردند، سوار کشتی کن (کاشفی، ج ۲، ۱۳۲۹: ۱۸۳) و در هنگام راندن و بازداشتن کشتی، گفتند به نام خدایست رفتن و ایستادن. کشتی، آن‌ها را در امواجی به عظمت کوه‌ها به پیش می‌برد. زمانی که نوح از کنعان خواست در کشتی شود. او در جواب گفت: به سوی کوهی می‌رود تا نجات یابد. در میان صحبتشان، موج طوفان میان آن‌ها حائل شد کنعان از جمله غرق‌شدگان گردید (همان، ۱۸۴). کاشفی در جایی دیگر می‌نویسد: خداوند، طوفان را فرستاد؛ همه کافران هلاک شدند. نوح و آنان که با او در کشتی بودند (در مجموع هشتاد تن چهل زن و چهل مرد)، نجات یافتند (کاشفی، ج ۱، ۱۳۲۹: ۴۵۳).

میرخواند در بیان این معجزه در برخی موارد به آیات قرآن از جمله آیات ۴۲ و ۴۳ سوره هود و تفاسیر استناد می‌کند. واقعه طوفان نوح در نسخه *والماله این‌طور بیان شده است: «حکم شد تا اجناس وحوش و طیور و اصناف حیوانات را بحضرت نوح مجتمع گرداند که بجز بقای نوع از هر جنسی جفتی بکشتی درآرد... نوح و متابعانش که مجموع هشتاد نفر بودند در کشتی درآمده از بلیه طوفان ایمن گشتند... پسرش کنعان که در بعضی اقوال او را یام و رایع نیز گویند از دخول کشتی امتناع نمودند و هرچند نوح در سختیت فرزند مبالغه فرموده... در این اثنا موجی رسیده او را از پیش پدر ربود... القصه مدت چهل شبانه روز آب عیون و بخار از اندازه می‌جوشید و در این مدت باران‌های بزرگ قطره نیز می‌بارید به مثابه که عالم سراسر دریا شده و آب از سر بلندترین کوه‌ها مقدار چهل گز درگذشت... بعد از پنج ماه بر قله کوه جودی که در ولایت جزیره عرب واقعست قرار یافته...» (http://gallica.bnf.fr, Pers. 1561, 50-52).*

میان آیات قرآن با متون تفسیری (شیعی و سنی) و این روایات تفاوت‌های موردی در بیان واقعه طوفان نوح وجود دارد. این تفاوت، در عالم‌گیر بودن آن و تعداد سرنشینان کشتی است که در قرآن برخلاف متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء در مورد تعداد یاران نوح و جهانی بودن طوفان سخنی بیان نشده است. همچنین، آیات قرآن و متون تفسیری به برخی جزئیات طوفان نوح مانند وجود موج‌های عظیم می‌پردازد که در متن روضه‌الصفاء به آن اشاره نشده است. به این ترتیب، میرخواند در بیان این واقعه بیشتر از متون تفسیری بهره گرفته است. لازم به ذکر است، میان تفسیر شیعی و سنی در بیان واقعه طوفان نوح تفاوتی وجود ندارد.

نگاره ۱. نوح در کشتی. روضه الصفا (تاریخ میرخواند)، صفوی، کتابخانه ملی فرانسه، مأخذ: <http://gallica.bnf.fr>

نگارگر در این نسخه صحنه را ترسیم نموده که نوح، پسرش (کنعان) را موعظه می‌کند تا توبه کند و از طوفان نجات یابد. نگاره (۱) در دو پلان ترسیم شده است. یک پلان با آسمان آبی و ابرهای سفید به تصویر درآمده و پلان دیگر با دریای حاصل از طوفان، سه ماهی روی آب آبی که تا کمر در آب قرار دارد و کشتی نوح نمایان است. هنرمند، قسمت جلوی کشتی را به شکل سر اسب ترسیم نموده و این کشتی در آن دوره معمول بوده است (عکاشه، ۱۳۸۰: ۱۳۲). در این نگاره، نوح با هاله مقدس و محاسن سفید به تصویر درآمده است. در بالا و پایین تصویر، متنی از روضه الصفا قرار دارد که واقعه طوفان نوح را شرح می‌دهد. عناصر تصویری در جلوی (۱) از طریق گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه الصفا و همچنین آن چه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده است. با مقایسه عناصر تصویری نگاره طوفان نوح با متن قرآنی، تفاسیر و همچنین متن روضه الصفا، میزان تطبیق این نگاره با روایت قرآنی، تفاسیر و متن روضه الصفا مشخص می‌شود.

جدول ۱. تطبیق عناصر تصویری نگاره طوفان نوح (ع) با آیات قرآن و تفاسیر و متن روضه الصفا، مأخذ: نگارندگان

عناصر تصویری	نگاره ۱	متن قرآنی	تفسیر سنی	تفسیر سنی	متن روضه الصفا
کشتی	✓	✓	✓	✓	✓
نوح	✓	✓	✓	✓	✓
سرنشینان	✓	✓	✓	✓	✓
حیوانات	به صورت زوج	-	✓	✓	✓
	به صورت فرد	-	-	-	-
کنعان	✓	✓	✓	✓	✓
اجساد روی آب (کافران)	-	✓	✓	✓	✓
بادبان	✓	-	-	-	-
امواج بزرگ	-	✓	✓	✓	✓
آب (محیط واقعه)	✓	✓	✓	✓	✓
شعله مقدس برای نوح	✓	-	-	-	-

متن روضه الصفا مربوط به واقعه طوفان نوح تا حدودی به آیات قرآن و متون تفسیری نزدیک است ولی نگاره آن (نگاره ۱) تفاوت‌هایی با روایت قرآن، تفاسیر و حتی متن روضه الصفا دارد. همان‌طور که در جدول (۱) دیده می‌شود، از مصداق‌های تمایزی که بین آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه الصفا با نگاره طوفان نوح در این نسخه وجود دارد، تصویری از هیچ

حیوانی وجود ندارد. این موضوع در قرآن و سایر متون مورد بررسی، به‌طور کلی (از هر نوع حیوان دو فرد (نر و ماده)) بیان شده است. همچنین، محیط حرکت کشتی در آیات ۴۲ و ۴۳ سوره هود و آیه ۱۴ سوره قمر این‌طور شرح داده شده است: کشتی با خواست و اراده خداوند و در امواجی چون کوه حرکت می‌کرد. وزش باد، موج‌هایی به بلندی کوه به‌وجود می‌آورد و این موج‌ها روی هم می‌لغزیدند و بالا می‌رفتند. در حالی که در نگاره (۱) موجی که نشان‌دهنده بزرگی بیان شده در قرآن باشد، دیده نمی‌شود. این موضوع در متن روضه‌الصفاء اشاره نشده است. علاوه بر این، غرق شدن کنعان در امواج دریا موضوع دیگری است که در این محیط اتفاق افتاد. نگارگر این نسخه روضه‌الصفاء، برای ترسیم واقعه طوفان نوح، محیط حرکت را به تصویر کشیده تا نشان از قدرت، عظمت و قهر خداوند باشد. در سمت راست نگاره مذکور، آب تا کمر مردی که ایستاده و ظاهراً پسر نوح است، را دربر گرفته است. نوح در حالی که دستانش را بلند کرده، با او سخن می‌گوید. کنعان نیز دست‌هایش را یکی را به-کنعان و دیگری را به‌طرف بالا، نگه‌داشته و در این حالت در حال گفتگو با پدرش (نوح) است. او که گفته‌های پدرش (نوح) نمی‌پذیرد، عاقبت در میان امواج طوفان غرق می‌شود. در این نگاره، کنعان به بیرون از کادر رانده شده و این‌طور به‌نظر می‌آید که در آنجا امواج طوفان) او را با خود می‌برد و در حال غرق شدن در طوفان الهی است. کشتی به‌تصویر درآمده مانند قایق کوچکی است که تنها دو نفر از یاران نوح را در خود جای داده، پشت‌سر نوح در کشتی، مردی با محاسن و عمامه‌ای بر سر دیده می‌شود؛ پشت یک پسر جوان جای دارد و این دو نماد مردانی است که با نوح در کشتی نشستند (در نگاره مذکور تصویری از زن دیده نمی‌شود). گاهی نگارگران در تصاویر خود خلاصه‌سازی تصویری انجام می‌دادند که به کلیت داستان آسیبی وارد نمی‌کرد، مانند کشیدن تعداد کمی از پیروان نوح در کشتی که نشانی از ۸۰ نفر (با توجه به متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء) یاران نوح است. با توجه به متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء، واقعه طوفان نوح عالم‌گیر بوده و کل زمین را آب فرا گرفته بود. در نگاره (۱) نیز با توجه به این‌که پس‌زمینه چیزی جز آب و آسمان آبی نیست و آب ناشی از طوفان تقریباً به فرم دایره درآمده است، می‌تواند نشانی از عالم‌گیر بودن طوفان باشد. این موضوع در آیات قرآن بیان نشده است. با این توصیفات، این نگاره در بیان تصویری واقعه طوفان نوح، تفاوت‌هایی با متن قرآن و متون تفسیری و متن روضه-الصفاء دارد.

۱-۲- معجزه حضرت ابراهیم (ع)

در نسخه مورد مطالعه، نگاره سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) به‌عنوان معجزه ایشان به‌تصویر درآمده است. سوره‌های انبیاء و عنکبوت به بیان این معجزه پرداخته‌اند و یکی به سوره‌های شماره‌ای نشده است. آیات ۶۸ تا ۷۰ سوره انبیاء معجزه سرد شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) را این‌طور بیان می‌کنند: گفتند: ابراهیم را بسوزانید و اگر کننده کاری هستید خدایان خود را یاری کنید. پس آن قوم آتشی سخت افروختند و ابراهیم را در آن افکندند و گفتیم: ای آتش بر ابراهیم سرد و سلامت شو. باز قوم در مقام کید و کینه او برآمدند و ما کیدشان را باطل کرده‌ایم. آنها را به سخت‌ترین زیان و حسرت انداختیم^۱ (انبیاء/۶۸-۷۰).

متون تفسیری شیعی در شرح این واقعه می‌نویسند: بعد از آن‌که نمرود دانست که ابراهیم بت‌ها را شکست و دستور به سوزاندن ابراهیم داد. به‌این ترتیب ابراهیم را زندانی کردن و شروع به جمع‌آوری هیزم کردند. کوهی هیزم در آنجا کردند و به‌دنبال آن آتش بزرگی به‌وجود آمد. سپس ابراهیم را آوردند تا در آتش بیاندازند اما از شدت آتش کسی نتوانست به آن نزدیک شود (پاک‌نیابت‌ریزی، ۱۳۸۸: ۷۹-۸۰). شعله‌های آتش به‌قدری عظیم بود که هیچ پرنده‌ای قادر نبودند از بالای آن عبور کند (مکارم شیرازی، ج ۱۳، ۱۳۷۸: ۴۴۵). در این هنگام شیطان (ابلیس) به‌صورت آدم نزد نمرود آمد و نحوه ساختن منجنیق را به آن‌ها آموخت^۲ (پاک‌نیابت‌ریزی، ۱۳۸۸: ۷۹) (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۵۱). سپس سر ابراهیم را به زانوهایش بستند و در منجنیق قرار دادند و به آتش انداختند (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۵۲). ابراهیم (ع) از خدا خواست تا او را نجات دهد، خداوند به آتش فرمان داد و به‌این ترتیب آتش را برای آن حضرت سرد و سلامت کرد. «قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلٰى اِبْرٰهٖمَ» این جمله خطاب تکوینی خداوند به آتش است که باعث شد خاصیت سوزاندگی و نابودکنندگی آتش را بگیرد و از راه معجزه آن‌را برای ابراهیم (ع) سرد و سلامت کند؛ و به همین دلیل معجزه بود (طباطبائی، ج ۱۴، ۱۳۸۴: ۴۲۷). در روایتی آمده است زمانی که حضرت ابراهیم (ع) را می‌خواستند با منجنیق به آتش پرتاب کنند، آسمان و زمین و فرشتگان از خداوند تقاضا کردند که او را حفظ کند و هم-

چنین گفتند: پروردگارا، بر روی زمین کسی جز ابراهیم تو را نمی‌پرستد، چگونه می‌گذاری که او را به آتش بیااندازند؟ خداوند فرمود: اگر بنده مرا بخواند او را کفایت خواهم کرد. از سوی دیگر جبرئیل نزد ابراهیم آمد و گفت: آیا از من خواسته‌ای داری تا به تو کمک کنم؟ در پاسخ گفت: از تو خواسته‌ای ندارم ولی از خداوند حاجت دارم و همین اندازه که او از حال من آگاه است کافی است. آنگاه خداوند متعال فرمود: «يَا اَبْرَاهِيْمُ بَرِّدْ اَوْ سَلِّمْ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ» و آتش برای او مایه سلامتی شد. جبرئیل از عرش فرود آمد و در میان باغی زیبا با ابراهیم سخن گفت (جزایری، ۱۳۹۲: ۱۹۳-۱۹۴) (مکارم شیرازی، ج ۱۳، ۱۳۷۸: ۴۴۵). در شرح این معجزه نیشابوری می‌نویسد: در میان آتش، تختی ظاهر شد، به‌منظور آن که ابراهیم روی آن بنشیند. هم‌چنین حنای آبی مقابل او نمایان شد و گل‌های ریاحین و نرگس در اطراف تخت او روییدند و برای ابراهیم لباس بهشتی آوردند (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۵۲) و هنگامی که نمرود برای دیدن عذاب و ناراحتی حضرت ابراهیم بر بالای جایگاهی که برای او ساخته بود رفت، آن حضرت را در بوستانی سبز و خرم دید (پاک‌نیابتیزی، ۱۳۸۸: ۷۹-۸۰) (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۵۲).

کاشفی به‌عنوان یکی از مفسران اهل سنت در مورد این واقعه می‌نویسد: پس از آن که قوم نمرود، سخنان ابراهیم را در میان شما شنیدند، نمرود حکم داد؛ پیش کوهی که ارتفاع دیوار آن شصت گز است، هیزم جمع کنند و با روغن فراوان، آتش را روشن کردند. ابراهیم را درحالی که زنجیری بر گردن او بسته و دست‌وپا را بر بند نهادند، از بالای منجنیق به آتش افکندند. جبرئیل در هوا به او رسید و گفت: حاجتی داری؟ ابراهیم جواب داد: دارم ولی از تو نه و خداوند فرمود: ای آتش برودت (سرد) و سلامت باش. نقل شد است، زمانی که ابراهیم به میان آتش فرود آمد، گل و رنجیر او سوخت و در اطراف او گل و نرگس رویید و چشمه آب شیرین بر او ریخت و هفت روز آتش بماند و نمرود از بالای قصر، ابراهیم را در بوستانی خوش و گلستانی بی-نهایت زیبا دید که نشسته و او را ملک مظلوم سخن می‌گوید و گردگرد ایشان شعله‌های آتش زبانه می‌کشد (کاشفی، ج ۳، ۱۳۲۹: ۱۱۹).

میرخواند در بیان این معجزه به تفاسیر ابراهیم می‌کند. روایت متن روضه‌الصفاء این‌طور آمده است. «...و چون نمرود و سایر مشرکان در جواب ابراهیم ساکت شده فریاد کشتند... ارباب شقاق و عناد بر سوختن ابراهیم اتفاق نمودند در دامن کوهی که قریب به آن شهر بود و نمرود فرمان داد که در آن کوه شصت گز ارتفاع آتش به مرتبه رسید که زبانه او به فلک اثر کرده لاجرم طیور را از محاذی آن مجال پرواز نبود... بنابراین مشرکان متحیر گشتند که ابراهیم را چگونه در آتش اندازند. در اثنای این حال آن ملعون ضال^۵ یعنی ابلیس پرتلبیس به مجلس مشرکان آن جماعت ظاهر شده عمل منجنیق ایشان را تعلیم داد و بعد از فراغ از اتمام منجنیق جهت ظهور درستی عمل خویش گفت تا یکی در آن نهاده به آتش انداختند. آن‌گاه ابراهیم را مقید و مغلوب در منجنیق نهادند... در زمانی که ابراهیم از منجنیق جدا شده نزدیک آتش رسید روح‌الامین در فضای هوا به او تقرب نموده گفت یا ابراهیم هل لک حاجه گفت اما الیک فلا جبرئیل گفت ترا به ما احتیاج نیست به آن کس که داری از او مسالت نمای که محلی از این صعبت و موقعی از این دشواری نیست... ابراهیم علیه‌السلام گفت علمه بحالی حسبی من سوالی... در این حال خطاب ملک متعال در رسید که یا نرکونی بردا و سلاما علی ابراهیم... جبرئیل به موافقت رضوان خلعتی فاخر از حلالجان آورده درو پوشانید و به امر حضرت آفریدگار بیست کز در بیست گز گرد ابراهیم آمد و ریاحین و سبزه‌زار و اصناف شکوفه و ازهار مشتمل بر چشمه آب خوشگوار ظاهر شد گویند خالق بیچون از کمال عبادت فرستاده فرشته-ای را جهت موانست مصور به‌صورت حسن به ابراهیم فرستاد و اسرافیل را فرمود تا روضه‌ای از ریاض جنت بر او در زیر قدم شریف خلیل خویش مبسوط گردانید... اسرافیل مامور شد که در صباح و مسا مطعومات لذیذ از بهشت، جهت تناسل ابراهیم (ع) آورد... [نمرود] متفحص حال ابراهیم شد... نمرود از آن محل رفیع امعان نظر به‌جای آورده ابراهیم را دید در بیان و ریاحین نشسته و چشمه آب در میان آن ظاهر شده و شخصی دیگر نزدیک او قرار گرفته...» (http://gallica.bnf.fr, Persian. 1567: 74-76).

آیات قرآن به جزئیات معجزه سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) اشاره نمی‌کند و تنها به بیان این معجزه می‌پردازد که تبدیل حرارت به سردی و سلامتی است. متون تفسیری به بیان جزئیات این ماجرا مانند تبدیل شدن آتش به بستانی سبز و خرم، دامنه کوه (محل واقعه)، ساخت منجنیق، پیراهن بهشتی که برای حضرت ابراهیم (ع) فرستاده شد و جایگاه نمرود پرداخته‌اند. با توجه به تفسیر کاشفی، میرخواند در مواردی در بیان این معجزه به آن استناد کرده است مانند

محل وقوع این واقعه که در دامنه کوه اتفاق می‌افتد و توصیف محیط آتش بعد از سرد و سلامت شدن آن و در موارد نیز مشابه متون تفسیری شیعی عمل نموده است مانند حضور شیطان و آموزش ساخت منجنیق به نمرودیان. به این ترتیب، می‌خواند متن روضه‌الصفاء را در بیان معجزه ابراهیم، نزدیک به تفاسیر نگاشته است.

نگاره ۲. ابراهیم در آتش، روضه‌الصفاء، سده ۹ ه.ق، کتابخانه ملی فرانسه، مأخذ: <http://gallica.bnf.fr>

نگاره (۲) حضرت ابراهیم را در آسمان و در لحظه پرتاب شدن به آتش نشان می‌دهد. در بالا و پایین صفحه، متنی از روضه‌الصفاء نوشته شده که بخشی از بیان آتش انداختن حضرت ابراهیم (ع) را نقل می‌کند. پس‌زمینه نگاره بسیار ساده و با پوشش گیاهی اندک به تصویر درآمده است و همان‌طور که در دامنه کوه اتفاق می‌افتد. آتش بزرگی در سمت چپ نگاره ترسیم شده است. ابراهیم با شعله‌های آتش و حرارت آن‌ها مواجه می‌شود. او ردای نبوت بر تن دارد و درحالی‌که روی منجنیق نشسته، دو فرد با هدایت منجنیق به سوی آتش می‌برند. در کنار آن‌ها شخصی که با لباس آبی لاجوردی و کلاه نوک‌تیز قرار دارد، شیطان است. ابراهیم در همان حال بر بالای منجنیق، دستانش را به نشانه دعا بلند کرده و در همان هنگام جبرئیل نیز در آسمان، دستانش را به سوی او گرفته است. نزدیک است که دست‌های آن حضرت را بگیرد و این امر اشاره به یاری خداوند و بشارت به رهایی او از آتش است (عکاشه ۱۰، ۱۱). در این نگاره، تصویری از سرسبزی و گلستان شدن آتش دیده نمی‌شود. عناصر تصویری در جدول (۲) با در نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه‌الصفاء و هم‌چنین آنچه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده است و با تطبیق عناصر تصویری آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء میزان تأثیرپذیری و وفادار ماندن نگارگر به این متون مشخص می‌گردد.

جدول ۲. تطبیق عناصر تصویری نگاره سرد و سلامت شدن آتش برای ابراهیم (ع) با آیات قرآنی، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء مأخذ: نگارندگان

عناصر تصویری	نگاره ۲	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
آتش	✓	✓	✓	✓	✓
بوستان (نمادی از سرد و سلامت شدن آتش)	-	✓	✓	✓	✓
منجنیق	✓	-	✓	✓	✓
در قیدوبند کردن ابراهیم	-	-	✓	✓	✓
جبرئیل	✓	-	✓	✓	✓
ابراهیم	✓	✓	✓	✓	✓
نمرود	-	✓	✓	✓	✓
ناظر واقعه	✓	-	✓	-	-
شیطان (شخصی که لباس آبی لاجوردی و کلاه نوک‌تیز به تن دارد)	✓	-	✓	-	✓
دامنه کوه (محیط وقوع معجزه)	✓	-	-	✓	✓

-	-	✓	-	-	تخت ابراهیم
✓	✓	✓	-	-	لباس بهشتی و نهر آب
✓	✓	✓	-	-	عنصر معماری (جایگاه نم‌رود)
-	-	-	-	✓	شعله مقدس برای ابراهیم

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، در مورد جزئیات محیط رویداد سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم در قرآن سخنی بیان نشده و تنها به بیان معجزه اکتفا نموده است. در حالی که متون تفسیری به نقل جزئیات پرداخته‌اند. جزئیاتی که این‌طور بیان شده است: بزرگی آتش به حدی بود که پرندگان نمی‌توانستند بر بالای آن پرواز کنند و کسی نیز جرات نداشت به آتش را نداشت به همین دلیل دستور ساخت منجنیق داده شد و با آن، ابراهیم را به آتش انداختند. طرح ساده منجنیق را می‌توان در طرح منجنیق‌های ترسیم شده در دوره صفوی نیز مشاهده کرد. با توجه به جدول (۲)، در متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء آمده که ابراهیم را با قیدوبند روی منجنیق نشانند درحالی که در تصویر، نشانی از آن دیده نمی‌شود. علاوه بر این، در روایات آمده است، آتش به بستانی از گل‌های نرگس تبدیل شد و جبرئیل برای آن حضرت، پیراهن و زیرانداز بهشتی برد. در واقع، محیط آتش در این معجزه دو عنصر را شامل می‌شود، یکی «سردی» و دیگری «سلامتی» و نگارگران سایر نسخ در دوره صفوی به تصویر درآمده، در نگاشتن این واقعه با ترسیم بوستان، درصدد نشان دادن این دو عنصر بوده‌اند که این امر، نگاره روضه‌الصفاء دیده نمی‌شود. موضوع دیگری که مورد توجه نگارگر قرار نگرفته است، زمانی بود که نم‌رود برای دیدن ناراحتی صاحب آن حضرت بر بالای جایگاهی که برای او ساخته بودند، رفت و ابراهیم را در بوستانی سبز و خرم دید. از مواردی که در تفسیر روایات به آن اشاره شده، هنگامی است که آن حضرت با منجنیق به آتش پرتاب شد، جبرئیل نزد ابراهیم آمد و با او سخن گفت و در نهایت با خواست خداوند آتش برای ایشان سرد و سلامت گشت. مطابق متن روضه‌الصفاء، معجزه در دامنه کوهی نزدیک شهر اتفاق می‌افتد و نگارگر نیز محیط معجزه را در دامنه کوه ترسیم نموده است. علاوه بر این، یکی از ویژگی‌های بصری شیطان در نقاشی ایرانی، ترسیم نقشی شبیه انسان با پوششی متفاوت است که در مورد کلاهها مصداق بیشتری دارد (پایه فرج، ۱۳۹۸: ۲۵۳). از این‌رو، احتمالاً شخصی که لباس آبی لاجوردی و کلاه نوک‌تیز به تن دارد، شیطان است که در تفسیر متن روضه‌الصفاء حضور او اشاره شده و در نگاره (۲) قابل رویت است. در تصویر مذکور، این‌طور به نظر می‌رسد؛ نگارگر در بیان این معجزه تنها درصدد نشان دادن انداختن ابراهیم (ع) به آتش و سخن گفتن جبرئیل با حضرت ابراهیم (ع) بوده و با توجه به این که موضوع سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) در تفسیر و متن روضه‌الصفاء آمده، ولی نگارگر به آن نمی‌پردازد و به دلیل اینکه بوستان شدن آتش، تخت و لباس بهشتی و ساخت جایگاه نم‌رود بعد از به آتش افتادن ابراهیم است، از این‌رو مورد توجه نگارگر قرار نگرفته است. با این توصیفات می‌توان گفت، نگارگر در بیان این لحظه از زندگی حضرت ابراهیم (ع) در این نگاره، آن را تا حدودی نزدیک به متن روضه‌الصفاء ترسیم کرده است.

۱-۳- معجزه حضرت موسی (ع)

دو داستان زندگی حضرت موسی (ع) در این نسخه تصویرسازی شده است که یکی از آن‌ها معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی‌اسرائیل است. سه سوره قرآن (بقره، نساء و اعراف) به این معجزه اشاره می‌کند. سوره اعراف در ارتباط با این موضوع، چنین اشاره می‌کند: «و به خاطر بیاورید یهودان آنگاه که بر فرازشان کوه طور را مانند قطعه ابرهه بر فراز آن‌ها برانگیختیم که پنداشتند بر آن‌ها فرو خواهد افتاد و امر کردیم که دستور توراتی که به شما آمد با قوت ایمان و تقیده می‌کنید و آنچه در آن مذکور است متذکر باشید که پرهیزگار شوید» (اعراف/۱۷۱). همچنین، در سوره بقره بیان شده است: «و (ای بنی‌اسرائیل) به خاطر بیاورید وقتی که از شما پیمان گرفتیم و کوه طور را بر بالای سر شما قرار دادیم...» (بقره/۶۳). متون تفسیری شیعی اینگونه به بیان معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی‌اسرائیل می‌پردازند. زمانی که موسی از کوه طور بازگشت. همراه خود کتاب تورات را آورد و به طایفه خویش گفت، این کتاب آسمانی شامل دستورهای دینی، حلال و حرام است. دستورهایی که خدا متعال برنامه زندگی شما قرار داده است و از آن‌ها خواست احکام آن را به کار ببرید. قوم یهود به بهانه این که موسی وظایف و تکالیف سختی برای آن‌ها آورده است، درخواست او را نپذیرفتند و نافرمانی

کردند. از این رو، خداوند فرشتگانی را مأمور کرد تا قطعه عظیمی از کوه طور یا کوه طور را بالای سر آن قوم نافرمان نگه دارند. انجام این کار، باعث وحشت یهودیان شد. در این هنگام، موسی به آن‌ها گفت، اگر عهد ببندید، به احکام و دستورهای خداوند عمل نمایید و از نافرمانی و تمرد توبه کنید، این مجازات تمام می‌شود. در غیراین صورت، همگی هلاک و نابود خواهید شد. قوم یهود در حالی که قطعه بزرگی از کوه طور را بر بالای سر خود می‌دیدند و هر لحظه انتظار سقوط آن را داشتند، تسلیم شدند، احکام تورات را پذیرفتند و سجده کردند و به این ترتیب، عذاب الهی از آن‌ها رفع شد (مکارم شیرازی، ج ۱، ۱۳۷۷: ۲۹۳-۲۹۴). معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی‌اسرائیل در تفاسیر سنی اینگونه شرح داده شده است: قوم بنی‌اسرائیل بعد از نزول تورات، تمرد نهادند و حق تعالی کوه طور (کوهی از کوه‌های فلسطین) بالای سرشان نگه داشت و پیش رویشان سنی افروخت و در عقب دریای زخار پدید آمد و چون گریزگاهی ندیدند بر وی در افتاده و متحیر شدند (کاشفی، ج ۱، ۱۳۲۹).

میرخواند این معجزه را این طور بیان می‌کند: «حضرت جلال احدیت بید قدرت و عنایت کتابت تورات فرموده امر و موعظه وعید و حکم و مواظب و نصایح و زواجر تمام گردانید و حضرت موسی کلیم(ع) وظایف شکرگزاری به تقدیم رسانیده... اوامر نوحی و احکام و مواظب و عبادات که بر صفایح آن نوشته بود بر ایشان خوانده و به تسلیم و انقیاد دعوت فرمود. بنی‌اسرائیل در بند سمعنا و عصینا شنیدیم اما فرمان نبریم... جبرئیل به فرمان حکم ربانی کوهی از کوه‌های فلسطین قلع کرده موازی معسکر بنی‌اسرائیل بر بالای سر ایشان بداشت. موسی روی بدیشان آورده گفت: که ای قوم کتاب خداوندی را قبول نمایید از این بلیه ره بگریزید والا این کوه بر شما افتد و جملگی هلاک شوید. ایشان امتناع نموده به هر طرف دویدن گرفتند و چون به هیچ گونه غلبه ندیدند به سجده افتاده احکام توریه را قبول کردند و بنابر آن که در خاطرشان می‌گذشت که هرگاه کوه از بالای سر ایشان در بشود این تمرد نمایند به یک نیمه روی به کوه نگاه می‌کردند به یک نصف دیگر به سجده افتادند و تضرع می‌کردند... آخر الامر تن به تقدیر زلف نمودند.» (http://gallica.bnf.fr, Persian. 1567: 211-212).

تفاوتی که در بیان معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی‌اسرائیل میان آیات قرآن، متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء وجود دارد در جبرئیل، اجرا کننده همان است. کاشفی همانند آیات قرآن در بیان این معجزه به جبرئیل اشاره نمی‌کند. در حالی که متون تفسیری شیعی به فرشتگان و متن روضه‌الصفاء به حضور جبرئیل اشاره می‌کنند. به این ترتیب، متن روضه‌الصفاء در بیان این معجزه، بیشتر نزدیک به تفاسیر شیعی است.

نگاره ۴. قوم بنی‌اسرائیل، بخشی از نگاره قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر قوم بنی‌اسرائیل

نگاره ۳. قرار گرفتن کوه بر بالای سر قوم بنی‌اسرائیل، روضه‌الصفاء، کتابخانه ملی فرانسه، مأخذ: http://gallica.bnf.fr

نگاره (۳) به بیان معجزه قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر قوم بنی اسرائیل می‌پردازد که پس از نافرمانی و سرپیچی قوم بنی اسرائیل در پذیرش کتاب تورات و احکام آن، به اذن خداوند کوه طور بالای سر آن‌ها قرار گرفت تا توبه کرده و عهد ببندند. در بالا و پایین تصویر، متن واقعه این معجزه نوشته شده است. در بالای تصویر، فرشته‌ای در آسمان به تصویر درآمده و در حالی که بال‌هایش از پشت متن، کادر را شکسته، با دستان خود قطعه‌ای از کوه را بالای سر قوم بنی اسرائیل نگه‌داشته است. سمت چپ تصویر، موسی با روبنده و شعله‌ای مقدس ایستاده و در حال نصیحت کردن قوم خود برای پذیرفتن احکام خداوند (تورات) است. عناصر تصویری در جدول (۳) با در نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه‌الصفاء و همچنین آن‌چه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده است که تطبیق عناصر تصویری با آیات قرآن، روایات و متن روضه‌الصفاء میزان تأثیرپذیری و وفادار بودن نگارگر به این متون را نشان می‌دهد.

جدول تطبیق عناصر تصویری نگاره قرارگرفتن کوه بر بالای سر قوم بنی اسرائیل با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء، مأخذ: نگارندگان

عناصر تصویری	نگاره ۳	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
موسی	✓	✓	✓	✓	✓
فرشته	✓	-	✓	-	✓
قوم بنی اسرائیل	✓	✓	✓	✓	✓
قطعه کوه (قطعه سنگ معلق)	✓	✓	✓	✓	✓
دشت (محیط وقوع معجزه)	✓	-	-	-	-
شعله مقدس برای موسی	-	-	-	-	-

همان‌طور که در نگاره (۳) مشاهده می‌شود، هنرمند در ترسیم معجزه قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر قوم بنی اسرائیل از خلاصه‌سازی تصویری استفاده کرده که به کلیت داستان آسیبی وارد نکرده است. این خلاصه‌سازی را می‌توان در ترسیم تعدادی کمی از پیکره‌ها به نشانه قوم بنی اسرائیل در تصویر مشاهده کرد. با توجه به جدول (۳)، میان نگاره مذکور با آیات قرآن و تفسیر سنی در ترسیم فرشته تفاوت وجود دارد. در حالی که، در تفسیر شیعی، سخن از فرشتگانی است که کوه طور را بر بالای سر قوم بنی اسرائیل نگه‌داشته‌اند و در متن روضه‌الصفاء برئیل به فرمان خداوند این کار را انجام می‌دهد و نگارگر نیز تنها یک فرشته ترسیم نموده که گویا مقصود جبرئیل بوده است. همچنین، در نگاره مذکور، فرشته قطعه‌ای از کوه (قطعه سنگی) را بالای سر قوم بنی اسرائیل نگه‌داشته، در حالی که آیه (۱۷۱) سوره اعراف این‌طور بیان شده است: «...بر فرازشان کوه طور را مانند قطعه ابرها بر فراز آن‌ها برانگیختیم...» در این نگاره به‌طور صریح کوه طور ذکر شده است و در تفاسیر شیعی از قطعه عظیمی از کوه طور یا کوه طور و در تفسیر سنی و متن روضه‌الصفاء از کوه طور سخن گفته می‌شود. همچنین، نگارگر محل وقوع این معجزه را در دشتی با پوشش گیاهی محدود نشان می‌دهد، در حالی که در آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء به این موضوع اشاره نشده است. در پایین تصویر سمت راست، شخص خاص چهارزانو به سمت جلو خم شده، بالا را می‌نگرد و دستانش را جلو آورده است. او نه‌تنها از کادر خارج شده بلکه قسمتی از بدن او از فضای که برای زمین ترسیم شده نیز بیرون آمده است. مطابق تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفاء، این شخص نشان‌دهنده افرادی است که فایده تلمذ و سرکشی داشتند و در همان حال که سجده کرده، نگاهی به کوه بالای سر می‌اندازد تا هنگامی که کوه‌کنان، فرمان از حکم و فرمان آن حضرت، سرپیچی کنند (نگاره ۴) ولی در نهایت، تمام قوم یهود با موسی سجده کرده و پیمان بستند. با استناد به آنچه بیان شد، نگارگر لحظه‌ای را به تصویر درآورده که قوم بنی اسرائیل در حال پذیرش احکام خدا و عهد بستن با موسی هستند، به طوری که آن‌ها به حالت سجده نشسته و دستان خود را در حالتی نگه‌داشته‌اند که گویی در حال پیمان بستن با موسی هستند. با این توصیفات، نگارگر در بیان تصویری معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر بنی اسرائیل بسیار نزدیک به متون تفسیری شیعی و متن روضه‌الصفاء عمل نموده است. به عبارتی، با توجه به متن روضه‌الصفاء، نگارگر به روایت متن کتاب که برگرفته از متون تفسیری شیعی است، وفادار مانده است.

۱-۴- معجزه حضرت عیسی (ع)

سه داستان زندگی حضرت عیسی (ع) در این نسخه ترسیم شده است که دو تصویر آن، معجزه مائده آسمانی و زنده کردن مردگان آن حضرت را نشان می‌دهد. یکی از معجزات حضرت عیسی (ع) که در قرآن از آن یاد شده، زنده کردن مردگان

است. آیات قرآن به بیان جزئیات این ماجرا نپرداخته است. زنده کردن مُردگان نیز هم‌چون دمیدن روح در پرنده گلی، معجزه مسیح بود. «...وَأُحْيَى الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ...»؛ «...و مُردگان را به امر خدا زنده کنیم» (آل عمران/۴۹). با توجه به این‌که در این آیه «مُردگان» به صورت جمع آمده، بنابراین حضرت عیسی (ع) بارها این معجزه را به اذن و اراده خدا انجام داده است (طباطبائی، ج ۳، ۱۳۸۴: ۳۱۲). معجزه زنده کردن مُردگان در آیه ۱۱۰ سوره المائده نیز اشاره می‌شود.

در متون تفسیری شیعی از امام صادق (ع) روایت شده است: روزی عیسی با سه نفر از همراهانش از راهی می‌گذشتند که سه قطعه شمش طلا دیدند. آن حضرت به همراهان خود گفت: این طلا عده‌ای را خواهد کُشت. آن سه نفر، بی‌توجه به سخن آن حضرت و هر یک به بهانه‌ای از عیسی جدا شدند و در مکانی یکدیگر را دیدند تا طلاها را میان خود قسمت کنند. عیسی از آنان به شهر رفت تا غذایی تهیه کند. او در غذایی که فراهم کرده بود زهر ریخت تا آن دو نفر را بکشد. از طرفی، آن دو تصمیم گرفتند تا هنگامی که نفر سوم از شهر برگشت او را بکشند و طلاها را میان خود تقسیم کنند. نفر سوم که از شهر برگشت، دوستانش او را کُشتند. سپس مشغول خوردن غذا شدند و به این ترتیب غذای زهرآلود آنان را نیز کُشت. حضرت عیسی بر سر جنازه آن‌ها حاضر شد و به اذن خدا آنان را زنده کرد تا بدانند که سخن عیسی بر حق بوده است (جزایری، ۱۳۹۲: ۵۸۷).

در کتاب مواهب علیّه یا تفسیر حسینی نیز مانند قرآن از این معجزه یاد می‌کند: به فرمان خدا مردگان را زنده می‌کنم (کاشفی، ج ۱، ۱۳۲۹: ۱۸).

نگاره (۵) در کتب و منابع معتبر به‌عنوان معجزه شفای نابینایان و مبتلایان به پیسی توسط حضرت عیسی (ع) معرفی شده است. در حالی‌که داس در این نگاره توجه به متن اصلی کتاب به شرح زیر است: «آورده‌اند که روزی حضرت عیسی علیه‌السلام با حواریون و سه کس دیگر غیر از حواریون به راهی می‌رفتند که ناگاه چشم ایشان بر دو خشت زر افتاد و رفیقان به تصرف آن میل نمودند حضرت عیسی علیه‌السلام فرمود که زنه از آن‌ها درگذرید و به آن میل مکنید و حاضر باشید که این دو خشت موجب هلاک شما سه کس نگردد چون حضرت عیسی درگذشت همان سه کس بر سر دو خشت آمدند و گفتند که این دو خشت را سه قسم می‌کنیم و هر کدام سه خود برمی‌داریم گفتند تا قسمت کردن یک کدام به بازار رویم و طعامی بیاوریم و از آن سه شخص یکی به بازار رفت و طعام بیاورد و در آن شخص دیگر با هم قرار دادند که چون رفیق از سوق مراجعت نماید او را بکشند تا بی‌رنجی هر کدام یک خشت بخرند و قسمت صحیح باشد و آن شخص که به طعام رفت با خود اندیشید که چرا نوعی نسازم که هر دو خشت از من باشد بار زهر خریدم بعضی از طعام را به زهر آلوده ساخت تا رفیقان وی طعام مسموم را خورده و رخت بربنندند و هر دو خشت را جهت کارند چون آرندهی طعام آمد رفیقان به اتفاق یکدیگر او را کُشتند و متعاقب فوت او طعام خوردی مشغول شدند هنوز از کشت بازپس نکشیده بودند که ایشان نیز رخت به عالم آخرت کشیدند و چون حضرت عیسی علیه‌السلام از مقاصد معجزات نموده و آن اسیران تقدیر را بدان سان دید فرمود که هَكَذَا تَصْنَعُ الدُّنْيَا بِأَرْبَابِهَا...» (http://www.ca.bnf.fr, Persian. 1567: 315-316).

به این ترتیب، با استناد به متن اصلی روضه‌الصفاء و روایت امام صادق (ع)، نگاره (۵) معجزه شفای نابینایان و مبتلایان به پیسی توسط حضرت عیسی (ع) را نشان نمی‌دهد و علاوه بر آن، در این نگاره نشانه‌ای از معجزه شفای نابینایان و بیماران مبتلا به پیسی دیده نمی‌شود. نگاره (۵) معجزه زنده کردن مردگان توسط آن حضرت را بازگو می‌کند. نکته، نگارگر لحظه زنده شدن آن سه نفر را ترسیم نکرده، گویا او تنها در پی نشان دادن عبرت و پیامی برای بینندگان این اثر در ذهن داشته است. با توجه به آنچه بیان شد، می‌خواند در توصیف این موضوع بسیار نزدیک به تفسیر شیعی عمل نموده است و متن روضه‌الصفاء و تفسیر شیعی تنها در تعداد قطعه‌های طلا تفاوت دارند.

نگاره ۵. زنده کردن مردگان، روضه الصفا، سوی، کتابخانه ملی فرانسه،
 مأخذ: <http://gallica.bnf.fr>

نگاره ۶. خشت‌های طلا. بخشی از نگاره زنده کردن مردگان

همان‌طور که در نگاره (۵) دیده می‌شود، حضرت عیسی (ع) با روبنده، شعله مقدس و شالی بر گردن دیده می‌شود. بالا و پایین تصویر حاوی متنی از روضه الصفا و آیه قرآنی است که به معجزه حضرت عیسی اشاره می‌کند. همان‌طور که پیشتر عنوان شد و در متن روضه الصفا نیز نوشته شده، سه پهلوان به دلیل تصاحب خشت طلا باعث مرگ یکدیگر شدند و حضرت عیسی نیز به آنان گفته بود که از آن دو خشت طلا بگذرند، مگر غیر از آنکه مرگ موجب هلاک آنان خواهد شد. پشت درخت، جسد مردی که سر از تنش جدا شده قرار دارد. همچنین، دو نفر دیگر یکی در زمین دراز کشیده و دیگری در کنار درختی چمباتمه زده است. هر دوی آنها به دلیل مسمومیت از آن چه خورده‌اند، در زمین را روی شکمشان گذاشته‌اند. عناصر تصویری در جدول (۴) با در نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه الصفا و همچنین آنچه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده است که تطبیق عناصر تصویری با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه الصفا میزان تأثیرپذیری نگارگر به این متون را نشان می‌دهد.

جدول ۴. تطبیق عناصر تصویری نگاره زنده کردن مردگان توسط عیسی (ع) با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه الصفا، مأخذ: نگارندگان

عناصر تصویری	نگاره ۴	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه الصفا
عیسی	✓	✓	✓	✓	✓
حواریون	✓	-	✓	-	✓
سه فرد	✓	-	✓	-	✓
خشت طلا	✓	-	✓	-	✓
طعام	✓	-	✓	-	✓
جاده (محل وقوع معجزه)	✓	-	✓	-	✓
شعله مقدس برای عیسی	✓	-	-	-	-

با توجه به جدول (۴)، آیات قرآن و تفسیر سنی تنها به ذکر معجزه زنده کردن مردگان توسط حضرت عیسی (ع) بسنده کرده‌اند و روایات شیعی به بیان این موضوع می‌پردازد. میان تفسیر شیعی و متن روضه الصفا شباهت‌های بسیاری وجود دارد و تفاوت میان این دو متن در تعداد خشت طلا است و هنرمند در ترسیم تعداد خشت‌های طلا همانند متن روضه الصفا (دو قطعه طلا) عمل نموده است (نگاره ۶). علاوه بر این، در متن روایت شیعی به سه تن از حواریون اشاره شده است در حالی که در متن روضه الصفا تعداد حواریون را بیان نمی‌کند و نگارگر، پشت سر عیسی تصویر سه تن از یاران عیسی (حواریون) را ترسیم نموده که یکی از آنها انگشت به دهان داشته است. در متن روضه الصفا بیان شده که یکی از آن سه شخص برای خریدن غذا

(طعام) به بازار رفت؛ ولی در مورد محتوای آن سخنی نقل نشده است. می‌توان در کنار جسد مردی که سرش بریده شده، تصویر دو خشت طلا و ظرف انار را مشاهده کرد و اگر مقصود از طعام، هر آن‌چه خوردنی است، در این‌صورت نگارگر برای نشان دادن طعام، ظرف انار را ترسیم کرده است. علاوه بر این، در تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفاء محل وقوع این معجزه را مکانی و یا راهی بیان می‌کند که حضرت عیسی و همراهانش از آن‌جا می‌گذشتند و نگارگر آن مکان را دشتی با پوشش گیاهی، چشمه و درختی بزرگ به تصویر درآورده است. به این ترتیب، با توجه به متن روضه‌الصفاء و عناصر تصویری به تصویر درآمده مانند دو خشت طلا و جسد سه مرد، می‌توان گفت میان تصویر با متن روضه‌الصفاء ارتباط وجود دارد. در واقع، نگارگر در بیان این معجزه، مطابق متن روضه‌الصفاء عمل کرده است. البته تا حدود بسیاری به روایت شیعی نیز پایبند بوده است.

قرآن ماجرای مائده آسمانی حواریون را این‌طور بیان می‌کند: «یاد آور هنگامی که حواریون گفتند: ای عیسی بن مریم، پروردگارت می‌تواند برای ما از آسمان مائده‌ای بفرستد (نازل کند)؟...»^{۱۰} «مائده/۱۱۲» و حضرت عیسی از خدای متعال مائده آسمانی درخواست نمود: «عیسی بن مریم (از خدا درخواست کرد) گفت: خداوند، ای پروردگار تو بر ما از آسمان مائده‌ای بفرست. این روز برای ما و کسانی که پس از ما آیند روز عید مبارکی گردد و آیت و حجّتی از جانب تو برای ما باشد که تو بر عالمیان بهتر روزی دهندگانی»^{۱۱} «مائده/۱۱۴».

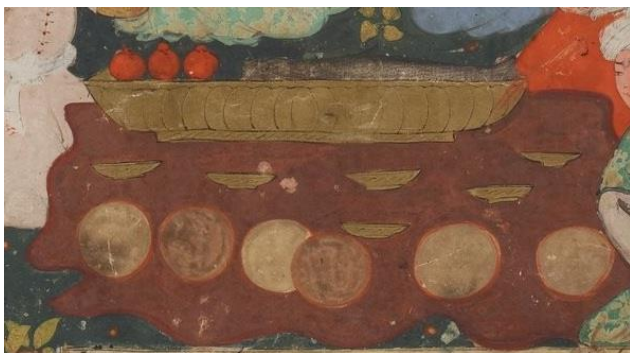
در تفسیر سوره مائده حواریون (یاران نزدیک حضرت عیسی) برای رسیدن به اطمینان قلبی و افزایش ایمانشان و هم-چنین دلیل عینی برای تحقق نبوت حضرت عیسی(ع)، درخواست مائده آسمانی کردند و جزئیات آن اینگونه شرح داده شده است: ابری بر روی سفره سفید آمد و نزد عیسی فرود آمد. روی سفره، پنج قرص نان بود. روی یکی زیتون، روی یکی خرما، روی یکی انار و روی یکی ماهی بریل بدون استخوان بود. نزدیک سر ماهی سرکه، نمکدان و تریه به جز سیر و کندنا قرار داشت. برخی تعداد نان‌ها را دوازده قرص و برخی یک قرص نان بیان کرده‌اند (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۳۸۱). امام باقر(ع) در روایتی، محتویات مائده آسمانی را چند قرص نان و یک ماهی معرفی می‌کند (مکارم شیرازی، ج ۵، ۱۳۷۷: ۱۳۰).

کاشفی در تفسیر آیات ۱۱۲ تا ۱۱۴ سوره مائده می‌نویسد: حواریون از حضرت عیسی(ع) خواستند تا خداوند برای آن‌ها خوانی (مائده، خوانی) را گویند که بر آن طعام باشد (استه از آسمان فرو فرستد. عیسی(ع) در وقت طلب مائده به پروردگار گفت: بر ما مائده (خوانی) از آسمان فرو فرست. وقت نزول آن بر اهل بی‌نیاز ما و آیندگان، عیدی باشد. حق تعالی دو قطعه ابر فرستاد که سفره سرخ در میانشان بود تا به زمین رسید. سپس حواریون افتاد. زمانی که عیسی(ع) دستمال از سر سفره برداشت، خوانی پدید آمد. بر روی سفره ماهی بریان بود که پوست آن را زایل کرده و روغن از آن می‌چکید. نزدیک سر ماهی نمک و نزدیک دم آن، سرکه و در اطراف آن انواع ترها مگر کندنا قرار داده شده بود. نان، بر روی یکی زیتون، روی دومی عسل، روسی سومی روغن، روی چهارمی پنیر و روی پنجمی قدید معین شده بود. شمعون از آن حضرت پرسید: این طعام دنیاست یا طعام آخرت؟ ایشان فرمودند: طعامی است که خداوند به قدرت خود ایجاد کرده است. حواریون به عیسی(ع) گفتند: اگر در این آیت، آیتی دیگر به ما نشان دهی، باعث یقین بیشتر ما خواهد شد. آن حضرت به ماهی بریان فرمود که زنده شو و به فرمان خداوند، ماهی به جنبش درآمد. سپس فرمودند به حالت اول شو و ماهی، همان ماهی بریان شد (کاشفی، ج ۱، ۱۳۲۹: ۳۶۱-۳۶۲).

میرخواند در بیان این معجزه به متن تفاسیر (شیعی و سنی) استناد می‌کند و می‌نویسد: «... این آیت در زبان قوم گفتند که قدرت خداوندی را منکر نیستیم لیکن می‌خواهیم که از آن مائده بخوریم تا قلوب ما مطمئن گردد و یقین ما بر صدق قول تو زیاده نشود... چون عیسی علیه‌السلام از دعا فارغ شد وحی الهی رسید که من مسئول تو را مبذول داشته‌ام مائده می‌فرستیم... آنگاه به دعای عیسی مائده از آسمان متوجه زمین گشت که بر فوق و تحت آن دو قطعه بود از سحاب و به فرود آمد. سرپوش مائده را برگرفت و خلقی مایل به نظاره گشته خوانی از زر سرخ دیدند چهل گز و چهار پایه داشت و بر زیر آن سفره‌ی سرخ مشاهده کردند که... بران سفره ماهی بود بریان که خار و فلوس نداشت و روغن از آن ماهی سیلان می‌کرد و در حوالی آن انواع بقول^{۱۲} دیدند الا سیر و کندنا و قدری سرکه نزدیک سر ماهی و مقداری نمک قریب به دم آن نهاده بودند و در اطراف ماهی پنج گرد نان بود و قدری زیتون و پنج انار و پنج خرما بر هر گرد نان موضوع بود شمعون گفت یا روح‌الله این

از طعام بهشتت یا از طعام دنیا عیسی فرمود از هیچ کدام نیست بلکه از آسمان نازل شده...» (<http://gallica.bnf.fr>, Persian. 1567: 321-322).

آیات قرآن در مورد محتویات مائده آسمانی و جزئیات این رویداد سخنی نگفته است. متن روضه‌الصفاء بسیار نزدیک به تفاسیر شیعی و سنی نگاشته شده است و تنها در دو مورد با متن روضه‌الصفاء تفاوت دارند. یکی در سفره آسمانی است که در تفسیر کاشفی این سفره پیش حواریون قرار می‌گیرد در حالی که در متن روضه‌الصفاء همانند تفسیر شیعی، سفره در مقابل عیسی جای می‌گیرد و دیگری در محتوای قرار گرفته روی پنج قرص نان است که در این مورد نیز متن روضه‌الصفاء مانند تفسیر شیعی نگاشته شده است.

نگاره ۸. محتویات مائده آسمانی، بخشی از نگاره مائده آسمانی

نگاره ۷. مائده آسمانی، روضه‌الصفاء، صفوی، کتابخانه ملی، تهران
 مأخذ: <http://gallica.bnf.fr>

از این معجزه در نقاشی ایرانی تنها یک نگاره یافته که در نسخه روضه‌الصفاء به تصویر درآمده است. در بالا و پایین نگاره (۷)، متنی از روضه‌الصفاء نوشته شده است. نگارگر، حضرت عیسی را در میان میزانش ترسیم نموده است. آن‌ها از عیسی نشانه‌ای برای راستی دعوتش می‌طلبند و از او می‌خواهند که خداوند از سفره‌ای از خوردنی‌ها برای آن‌ها بفرستد و گمان می‌کنند که آن حضرت قادر به انجام چنین کاری نیست. در چهره بعضی از آن‌ها با دیدن مائده آسمانی، حالت تعجب مشاهده می‌شود. در گوشه پایینی تصویر سمت راست، جوانی نشسته و به نظر می‌رسد از سرانجام کار هراسان است. زیرا عیسی به آنان هشدار داده که هر کس پس از نازل شدن سفره ناسپاسی کند، خداوند او را سخت عیبش خواهد کرد. هم‌چنین شخصی که پشت سر عیسی نشسته، نگران است که آن حضرت از اجابت خواست‌های پیروانش عاجز ماند. چهره عیسی با هاله مقدس و روبنده پوشانده شده است (عکاشه، ۱۳۸۰: ۱۳۱). او با ردای نبوت به‌همراه حواریون در کنار سفره‌ای از خوراکی‌های آسمانی نشسته است. ظرف بزرگی از انار، ماهی و نان روی سفره دیده می‌شود. عناصر تصویری در جدول ۵ به نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه‌الصفاء و هم‌چنین آن‌چه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده است که تطبیق عناصر تصویری با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء میزان تأثیرپذیری و وفادار ماندن نگارگر به این متون را نشان می‌دهد.

جدول ۵. تطبیق عناصر تصویری نگاره مائده آسمانی با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء، مأخذ: نگارندگان

عناصر تصویری	نگاره ۵	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
عیسی	✓	✓	✓	✓	✓
حواریون	✓	✓	✓	✓	✓
مائده آسمانی	✓	✓	✓	✓	✓
محتویات مائده (نان و ماهی و...)	✓	-	✓	✓	✓
دو قطعه ابر	-	-	✓	✓	✓

✓	✓	✓	-	-	سفره سرخ
-	-	-	-	✓	دشت(محیط وقوع معجزه)
✓	✓	-	-	✓	شمعون
-	-	-	-	✓	شعله مقدس برای عیسی

با مقایسه موارد ذکر شده با عناصر تصویری نگاره (۵)، می‌توان دید که در نگاره تاریخ می‌خواند، هنرمند تنها ۶ تن از حواریون حضرت عیسی را ترسیم نموده است. در حالی که مائده آسمانی توسط دوازده تن از حواریون آن حضرت درخواست شده بود. همچنین، با توجه به جدول (۵)، با وجود آن که در مورد محتویات مائده آسمانی در تفاسیر و متن روضه‌الصفاء به آن اشاره شده است؛ ولی محتویات آن‌ها، تفاوت‌هایی باهم دارند و این تفاوت را می‌توان در نگاره (۷) نیز مشاهده کرد. در واقع، در قابل آن‌ها سفره‌ای روی چمن پهن شده است که تصویر ۶ بشقاب، یک ظرف بزرگ، یک ماهی بزرگ، ۶ نان و ۳ انار مشاهده می‌شود (نگاره ۸). در حالی که برخلاف آن‌چه در تفاسیر (شیعی و سنی) و متن روضه‌الصفاء آمده، تصویری از زیتون، خرما، نمک، که وجود ندارد. در تفاسیر و متن روضه‌الصفاء بیان شده که خداوند سفره سرخی در میان دو قطعه ابر از آسمان به زمین فرستاد که در نگاره مذکور تنها سفره‌ای به رنگ اخراپی نزد حواریون و با کمی فاصله از عیسی روی زمین پهن شده است. این موضوع در آیات قرآنی نیز اشاره شده است. علاوه بر این، نگارگر دشتی با پوشش گیاهی و درختچه به همراه صخره‌ای در پس-زمینه را به عنوان محل وقوع معجزه ترسیم نموده، در حالی که در متن قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء به این موضوع اشاره‌ای نشده است. شخصی که روبه عیسی نشسته، احتمالاً شمعون است که با آن حضرت سخن می‌گوید. با توجه به متن تفسیر کاشفی و متن روضه‌الصفاء، شمعون از عیسی می‌پرسد: این طعام بهشت است یا طعام دنیا؟ و عیسی در پاسخ، آن را غذای آسمانی معرفی می‌کند^{۱۳}. به این ترتیب هنرمند، نگاره معجزه مائده آسمانی را به اختصار ترسیم نموده و با توجه به این‌که آیات قرآن به جزئیات این واقعه نپرداخته است و با در نظر گرفتن آن‌چه در تفاسیر (شیعی و سنی) و متن روضه‌الصفاء آمده، باز هم تفاوت‌های موردی میان نگاره با تفاسیر و تفاسیر می‌خواند مانند محتویات مائده آسمانی، دو قطعه ابر و سفره سرخ مشاهده می‌شود.

میرخواند در متن روضه‌الصفاء به جهت بیان اعجاز پیامبران اولوالعزم از آیات قرآن و تفاسیر (شیعی و سنی) بهره برده است و داستان اعجاز پیامبران اولوالعزم را به تفصیل بیان می‌کند. این روایت، با توجه به آنچه بیان شد، وضعیت و جایگاه معانی نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در جلد اول نسخه روضه‌الصفاء مطرح شده در کتابخانه ملی فرانسه بر اساس آیات قرآن، متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء در جدول (۶) ارائه شده است.

جدول ۶: تطبیق نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم با آیات قرآن، تفاسیر شیعی و سنی روضه‌الصفاء، مأخذ: نگارندگان

پیامبران اولوالعزم	نگاره	آیات قرآن	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
حضرت نوح(ع)	طوفان نوح	نگاره در موارد جفت بودن حیوانات، غرق شدن کافران و امواج بزرگ با آیات قرآن تفاوت دارد و منطبق با آیات قرآن نیست.	نگاره در موارد جفت بودن حیوانات، غرق شدن کافران و امواج بزرگ با تفسیر شیعی تفاوت دارد و منطبق با تفسیر شیعی نیست.	نگاره در موارد جفت بودن حیوانات، غرق شدن کافران و امواج بزرگ با تفسیر سنی تفاوت دارد و منطبق با تفسیر سنی نیست.	نگاره در موارد جفت بودن حیوانات با متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد و منطبق با متن روضه‌الصفاء نیست.
حضرت ابراهیم(ع)	سرد شدن آتش برای حضرت ابراهیم	قرآن به جزئیات واقعه نمی‌پردازد.	نگاره به لحظه انداختن ابراهیم(ع) به آتش اشاره دارد. بوستان شدن آتش، ساخت جایگاه نمرود و تخت و لباس بهشتی مربوط به بعد از آتش افتادن ابراهیم است، از این‌رو، موردتوجه هنرمند قرار نگرفته است. نگاره تنها در مورد در قیدوبند بودن ابراهیم با متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد. نگاره تا حدودی نزدیک به روضه‌الصفاء است.	نگاره به انداختن ابراهیم(ع) به آتش اشاره دارد. بوستان شدن آتش و تخت و لباس بهشتی مربوط به بعد از آتش افتادن ابراهیم است، از این‌رو، موردتوجه هنرمند قرار نگرفته است. همچنین در مورد شیطان و در قیدوبند بودن ابراهیم با تفسیر سنی تفاوت دارد.	نگاره به انداختن ابراهیم(ع) به آتش اشاره دارد. بوستان شدن آتش و تخت ابراهیم مربوط به بعد از آتش افتادن ابراهیم است، از این‌رو موردتوجه هنرمند قرار نگرفته است. نگاره تنها در مورد در قیدوبند بودن ابراهیم با متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد. نگاره تا حدودی نزدیک به روضه‌الصفاء است.

		تفسیر شیعی تفاوت دارد.			
حضرت موسی(ع)	قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی اسرائیل	آیات قرآن در بیان این معجزه به جبرئیل اشاره نمی‌کند و نگاره با آیات قرآن تفاوت‌های موردی دارد.	تفسیری شیعی به حضور فرشتگان اشاره دارد و هنرمند تنها یک فرشته را ترسیم نموده است. نگاره بسیار نزدیک به تفسیر شیعی است.	تفسیر سنی در بیان این معجزه به جبرئیل اشاره نمی‌کند و نگاره با تفسیر سنی تفاوت‌های موردی دارد.	متن روضه‌الصفاه به قرار گرفتن کوه اشاره می‌کند در حالی که در نگاره قطعه‌ای از کوه دیده می‌شود. نگاره بسیار نزدیک به متن روضه‌الصفاه است.
حضرت عیسی(ع)	زنده کردن مردگان	قرآن به جزئیات واقعه نمی‌پردازد.	نگاره در تعداد قطعه‌های طلا با تفسیر شیعی تفاوت دارد و بسیار نزدیک به تفسیر شیعی است.	تفسیر سنی به جزئیات واقعه نمی‌پردازد.	نگاره با متن روضه‌الصفاه منطبق است.
	مآئده آسمانی	قرآن به جزئیات واقعه نمی‌پردازد.	نگاره در موارد محتویات مآئده، محیط واقعه، دو قطعه ابر و حضور شمعون با تفسیر شیعی تفاوت دارد. منطبق با تفسیر شیعی نیست.	نگاره در موارد محتویات مآئده، محیط واقعه و دو قطعه ابر با تفسیر سنی تفاوت دارد. منطبق با تفسیر سنی نیست.	نگاره در موارد محتویات مآئده، محیط واقعه و دو قطعه ابر با متن روضه‌الصفاه تفاوت دارد. منطبق با متن روضه‌الصفاه نیست.

با توجه به بررسی و با مقایسه جزئیات نگاره با متون مورد بررسی، وضعیت هر نگاره با متون (آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاه) مشخص می‌شود: نگاره طوفان نوح با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاه تفاوت دارد و با وجود آن که می‌خواند در پرداختن به این طوفان نوح (متن کتاب) به تفاسیر استناد کرده ولی نگارگر توجهی به موارد جفت بودن حیوانات، غرق شدن کافران، امواج بزرگ نشان نداده است. در واقع، نگاره بازتاب‌دهنده جزئیات شاخص این واقعه که در آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاه بیان شده، نیست. نگاره سرد و سلامت شدن آتش برای ابراهیم(ع) با تفاسیر تفاوت‌هایی دارد و بسیار نزدیک به متن روضه‌الصفاه به تصویر درآمده است؛ در حالی که، می‌خواند متن روضه‌الصفاه را در بیان معجزه ابراهیم، نزدیک به تفاسیر نگاشته است. نگاره قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی‌اسرائیل بسیار نزدیک به تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفاه ترسیم شده است. در واقع، همانند متن روضه‌الصفاه که درباره معجزه موسی بیان شده، نگارگر به روایت متن کتاب که برگرفته از متون تفسیری شیعی است، وفادار مانده است. نگاره زنده کردن مردگان منطبق بر متن روضه‌الصفاه ترسیم شده است. البته نگاره مذکور تا حدود بسیاری به روایت شیعی نیز پایبند مانده است. همان گونه که می‌خواند در توصیف معجزه زنده کردن مردگان بسیار نزدیک به تفسیر شیعی عمل نموده است. نگاره مآئده آسمانی منطبق بر آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاه ترسیم نشده است و با توجه به این که می‌خواند در متن کتاب و در بیان این موضوع از تفاسیر بهره گرفته و نزدیک به آن‌ها نگاشته شده است ولی نگاره در بیان تصویری این موضوع، تفاوت‌هایی با متن روضه‌الصفاه دارد. با توجه به آن چه بیان شد، نگاره زنده کردن مردگان بیشترین میزان انطباق را با متن روضه‌الصفاه دارد و به تفسیر شیعی بسیار نزدیک است. به این ترتیب، می‌خواند در بیان اعجاز پیامبران اولوالعزم گاهی از آیات قرآن (نسبت به قرآن) گاهی از تفاسیر قرآن در عصر خود بهره گرفته است. در واقع، با آن که می‌خواند که اهل سنت بود در بیان موضوع اعجاز از تفاسیر (شیعی و سنی) به خصوص تفسیر شیعی استفاده نموده و آن‌ها را در متن خود انعکاس داده است و هنرمند در ترسیم اعجاز پیامبران اولوالعزم در کتاب روضه‌الصفاه نیز بیشتر به متن روضه‌الصفاه و تفسیر شیعی وفادار مانده است. در بیشتر نگاره‌های مورد بررسی، نگاره‌ها و هنرمند اثر به تفکرات شیعی نزدیک‌تر بودند. شاید به نوعی این امر، علاقه و گرایش می‌خواند به تفکرات شیعی موضوع اعجاز پیامبران اولوالعزم را نشان می‌دهد.

نتیجه

با بررسی نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در این نسخه، مشخص گردید، این نگاره‌ها در تطبیق متن و تصویر با آیات قرآن و تفاسیر شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارند. می‌خواند در بیان معجزات پیامبران اولوالعزم (متن روضه‌الصفاه) نزدیک به متون تفسیری عمل کرده است و نگارگران این نسخه در بیان روایت برخی نگاره‌های مورد مطالعه، گاه مانند متن قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاه و گاه با تفاوت‌هایی، آن را به تصویر درآورده‌اند. آن‌ها برای نشان دادن این شباهت‌ها در آثار خود از عناصری استفاده کرده‌اند که در قرآن، متون تفسیری یا متن روضه‌الصفاه به آن اشاره شده است. به دلیل این که متن این نسخه در بیان

اعجاز پیامبر اولوالعزم بسیار نزدیک به تفاسیر (شیعی و سنی) به خصوص تفسیر شیعی است، از این رو، نگارگران نسخه روضه-الصفحا با اندکی تفاوت توانسته‌اند با استفاده از تفاسیر و مضامین قرآنی، اعجاز پیامبران را نشان دهند. به طوری که، نگاره طوفان نوح با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفحا تفاوت دارد، در حالی که می‌خواند در پرداختن به واقعه طوفان نوح (متن کتاب) به تفاسیر استناد کرده است. نگاره سرد و سلامت شدن آتش برای ابراهیم (ع) بسیار نزدیک به متن روضه‌الصفحا به تصویر درآمده است، در حالی که متن روضه‌الصفحا در بیان این معجزه نزدیک به تفاسیر نگاشته شده است. نگاره قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی‌اسرائیل بسیار نزدیک به تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفحا ترسیم شده و متن روضه‌الصفحا درباره این معجزه نیز به متن تفسیری شیعی وفادار بوده است. نگاره زنده کردن مردگان منطبق بر متن روضه‌الصفحا و بسیار نزدیک به تفسیر شیعی به تصویر درآمده و می‌خواند متن روضه‌الصفحا را در بیان این واقعه، بسیار نزدیک به تفسیر شیعی نگاشته است. نگاره مانده بودن در آتش در بیان تصویری این معجزه، با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفحا تفاوت دارد. در حالی که می‌خواند در توصیف معجزه مانده آسمانی از تفاسیر بهره گرفته و نزدیک به آن‌ها نوشته شده است. در میان نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم، متن روضه‌الصفحا نزدیک به تفاسیر شیعی و متن آن تا حدود بسیاری به روایت شیعی پایبند بوده است.

پی نوشت

- ۱- «قَالُوا حَرْقُهُ وَ أَنْصُرُوا إِلَهَيْكُمْ إِبْرَاهِيمَ، قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَ أَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمْ أَلَا خَسِرِينَ» (انبیاء/۶۸-۷۰).
- ۲- روایت شده نخستین منجیق دنیای پیامبران است (ع) ساخته شد (جزایری، ۱۳۹۲: ۱۹۶).
- ۳- نقت
- ۴- رویارویی (انصاف پور، ۱۳۷۸: ۱۰۳۶).
- ۵- گمراه (دهخدا، ج ۱۰، ۱۳۷۷: ۱۵۱۲۷).
- ۶- «وَ إِذْ نَفَخْنَا الْجِبِلَّ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَ ظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ أَنَّا إِنَّا كُنَّا بِقُوَّةٍ وَ أَدْرَكُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (اعراف/۱۷۱).
- ۷- «وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَ رَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا...» (بقره/۱۷۱).
- ۸- لشکرگاه (انصاف پور، ۱۳۷۸: ۱۰۹۲).
- ۹- بهره، قسمت و سهم (دهخدا، ج ۶، ۱۳۷۷: ۹۱۱۶).
- ۱۰- «إِذْ قَالَ الْخَوَارِثِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ...» (مائده/۱۱۲).
- ۱۱- «قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَ آخِرِنَا وَ آيَةً مِنْكَ وَ نَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَائِدَةً وَ نَحْنُ مُبْتَلُونَ...» (مائده/۱۱۴).
- ۱۲- ج بقل. تره و سبزی که از تخم روید (دهخدا، ج ۴، ۱۳۷۷: ۴۹۱۱).
- ۱۳- «... شمعون گفت یا روح‌الله این از طعام بهشتت یا از طعام دنیا عیسی فرمود که هیچ کدام از این طعام نازل شده...» (<http://gallica.bnf.fr>, Persian. 1567: 163).

منابع و مأخذ

قرآن کریم.

- انصاف پور، غلامرضا. ۱۳۷۸. فرهنگ فارسی. چاپ پنجم. تهران: زوار.
- بابائی فلاح، هادی. ۱۳۹۳. مطالعه تطبیقی قصص انبیاء در قرآن کریم و سرگذشت پیامبران در متن و نگاره‌های کتاب جامع-التواریخ. نگارینه هنر اسلامی. شماره ۲. ۱۵-۲۴.
- بابائی فلاح، هادی و محمدزاده، مهدی و خزایی، محمد. ۱۳۹۸. فرهنگ بصری ترسیم شیاطین در نگارگری ایران. مطالعات فرهنگی-ارتباطات. سال بیستم. شماره چهل و ششم. ۲۲۷-۲۵۴.
- بستانی، محمود. ۱۳۸۶. پژوهشی در جلوه‌های هنری داستان‌های قرآن، جلد ۱ و ۲. ترجمه موسی دانش. چاپ چهارم. مشهد: موسسه چاپ آستان قدس رضوی.
- بیومی‌مهران، محمد. ۱۳۸۳. بررسی تاریخی قصص قرآن، جلد ۴. ترجمه سید محمد راستگو. چاپ اول. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی
- پاک‌نیابت‌ریزی، عبدالکریم. ۱۳۸۸. قصه‌های قرآن از آدم تا خاتم. چاپ اول. تهران: انتشارات مبین اندیشه.

- جزایری، نعمت‌الله. ۱۳۹۲. قصص الانبیا (تاریخ انبیا از آدم تا خاتم). ترجمه صادق حسن‌زاده و حسین حسن‌زاده. چاپ پنجم. قوم: انتشارات اجود.
- دهخدا، علی‌اکبر. ۱۳۷۷. لغت‌نامه دهخدا، جلد ۴، ۶ و ۱۰. زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی. چاپ اول. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ذکاوت، سحر و قاضی‌زاده، خشایار. ۱۴۰۱. تطبیق نگاره‌های روایت کشتی نوح(ع) در نسخه‌های جامع‌التواریخ ایلخانی، مجمع‌التاریخ تیموری و قصص الانبیاء صفوی با متن قرآن کریم. باغ نظر. شماره ۱۱۲. ۹۳-۱۰۲.
- شمار، فرانسیس. ۱۳۸۳. جلوه‌های هنر پارسی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- روشن، محمدباقر. ۱۳۷۹. معجزه شناسی. چاپ اول. تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- بایسته‌فر، مهناز و زراعی، محمد. ۱۳۹۴. جایگاه و بررسی متون مذهبی و ادبیات عرفانی جامی در نگاره یوسف و زلیخا. هنر نامه، شماره ۲۳. ۵۷-۷۴.
- شایسته‌فر، مهناز و گویان، ندا. ۱۳۹۳. معرفی و بررسی نگاره‌های مربوط به نبردهای حضرت علی(ع) در نسخه مصور روضه‌الصفاء موجود در مجسمه فریبر و واشنگتن. مطالعات هنر اسلامی. شماره بیست‌ویک. ۲۹-۴۴.
- صالحی‌نیا، مریم و حیدری، اکبر. ۱۳۹۵. تصحیح یک تصحیف در روضه‌الصفاء میرخواند. فصلنامه پژوهشنامه نسخه‌شناسی متون نظم و نثر فارسی. سال دوم. شماره دوم. ۹۳-۱۰۲.
- طباطبائی، محمدحسین. ۱۳۸۴. تفسیر المیزان، جلد ۳ و ۱۴. ترجمه محمد باقر موسوی همدانی. قم: انتشارات اسلامی.
- عکاشه، ثروت. ۱۳۸۰. نگارگری اسلامی. ترجمه غلامرضا تهامی، چاپ اول. تهران: حوزه هنری.
- کاشفی، کمال‌الدین حسین. ۱۳۲۹. مواهب علیه یا تفسیر حسینی. جلد ۱، ۲ و ۳. تهران: چاپ اقبال.
- گلاب‌گیراصفهانی، مرضیه و فنایی، زهرا. ۱۴۰۱. تطبیقی روایت یوسف در متون مقدس، ادبیات فارسی و نگارگری ایرانی. نگره. شماره ۶۳. ۷۵-۹۳.
- محمدزاده، مهدی و چرخ‌چی، رحیم و زادامیری، سمیه. ۲۰۲۰. مطالعه تطبیقی نگاره‌های ابراهیم(ع) در آتش با روایات و تفاسیر قرآن از عصر ایلخانی تا صفوی. نگره. شماره ۶۳. ۵-۲۱.
- مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۷۷. تفسیر نمونه، جلد ۱، ۵، ۹ و ۱۳. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- نیشابوری، ابواسحاق ابراهیم‌بن منصور ابن خلف. ۱۳۸۲. قصص الانبیا (دستان پیامبران). به اهتمام حبیب یغمائی. چاپ سوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

References

- The Holy Quran.
- Akashe, wealth. 2001. Islamic painting. Translated by Gholamreza Tahami, first edition. Tehran: Art field.
- Babaei Mah, Hadi. 2014. A comparative study of the stories of the prophets in the Holy Qur'an and the biography of the prophets in the text and illustrations of the book Jame al-Tawarikh. Islamic art painting. Number 2. 15-24.
- Babaei Mah, Hadi and Mohammadzadeh, Mehdi and Khazaei, Mohammad. 2019. The visual culture of drawing demons in Iranian painting. Culture-communication studies. Twentieth year. Number forty-six. 227-254.
- Bayoumi Mehran, Mohammad. 2004. Historical review of Qur'anic stories, volume 4. Translated by Seyed Mohammad Rastgu. First Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Bnf: National Library of France, Available from: <http://gallica.bnf.fr/> supplement Persian. 1567.

Bustani, Mahmoud. 2007. Research on the artistic effects of Quranic stories, volumes 1 and 2. Translated by Musa Danesh. fourth edition. Mashhad: Astan Quds Razavi Printing Institute.

Dehkhoda, Ali Akbar. 1998. Dehkhoda dictionary, volumes 4, 6, 10. Under the supervision of Mohammad Moin and Seyyed Jafar Shahidi. First Edition. Tehran: Publishing and Printing Institute, University of Tehran.

Ensafpour, Golamreza. 1999. Persian dictionary. Five Edition. Tehran: zavar.

Gulabgir Isfahani, Marzieh and Fanai, Zahra. 2022. Comparative study of Uoseph's narration in holy texts, Persian literature and Iranian painting. Negareh. Number 63. 75-93.

Jazayeri, Nematullah. 2013. Stories of the Prophets (History of the Prophets from Adam to Khatam). Translated by Sadegh Hassanzadeh and Hossein Hassanzadeh. Fifth Edition. Qom: Ajud Publications.

Kashefi, Kamaluddin Hossein. 1950. Mavahebe Elayh or Tafsir Hosseyni. Volumes 1, 2 and 3. Tehran: Iqbal Press.

Makarem Shirazi, Nasser. 1998. Exemplary Commentary, Volumes 1, 5, 9 and 13. Tehran: Dar al-Kitab al-Islamiya.

Melville, Charles, 2011, "The Illustration of History in Safavid Manuscript Painting", in New Perspective on Safavid Persia: Empire and Society, Colin P. Mitchell(ed), London: Rutledge, 163- 197.

Mohammadzadeh, Mehdi and Charkhi, Rahim and Zadamiri, Siamiyeh. 2022. A comparative study of the paintings of Ibrahim in the fire with various narrations and interpretations of the Qur'an from the Ilkhanid to Safavid eras. Negareh. Number 63. 5-21.

Neishaburi, Abu Ishaq Ibrahim Ibn Mansour Ibn Jafar. 2003. Qassalanbia (the story of the Prophets). To the attention of Habib Yashmai. Third Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications.

Paknia Tabrizi, Abdul Karim. 2009. Stories of the Qur'an from Adam to Khatam. First Edition. Tehran: Mobin Andisheh Publications.

Richard, Francis. 2004. Manifestations of Persian art. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.

Saidi Roshan, Mohammad Baghar. 2000. Miracleology. First Edition. Tehran: Cultural Institute of Knowledge and Contemporary Thought.

Salehinia, Maryam and Heydarian, Akbar. 2016. The correction of a tasheef is read in Rouzah-Al-Safa. Quarterly Research Journal of Persian Poetry and Prose Texts. first year. Second issue. 97-102.

Shayestefar, Mahnaz and Kavian, Neda. 2014. Introducing and examining the paintings related to the battles of Hazrat Ali in the illustrated version of Rouzah-Al-Safa, available in the Frey-Washington collection. Islamic art studies. Twenty-week number. 44-29.

Shayestefar, Mahnaz and Zarai, Mohammad. 2015. The position and review of religious texts and mystical literature of Jami in the painting of Yusuf and Zuleikha. Islamic art. Number 23. 57-74.

Tabatabaei, Mohammad Hossein. 2005. Tafsir al-Mizan, Volumes 3, 14. Translated by Mohammad Baghar mosoway hamdani. Qom: Islamic Publications.

Zakavat, Sahar and Ghazizadeh, Khashayar. 2022. Comparison of pictures of Noah's ark narrative in Ilkhani Jame al-Tawarikh, Timurid Majma al-Tawarikh and Safavid The stories of the Prophets with the text of the Holy Quran. Bagh-e Nazar. Number112. 93-102.

A comparative study of the miracles of Ulu-l-Azm prophets in the Qur'an and commentary texts with the text and illustrations of the Rouzah al-Safa manuscript (Volume 1) preserved in the National Library of France

Somayeh zadamiri

Master of Islamic Arts, Faculty of Art, Tabriz Islamic Art University, Corresponding Author

Mahdi Mohammadzadeh

Professor, Tabriz Islamic Art University and Ataturk University of Erzurum,

Rahim charkhi

Associate Professor, Faculty of Art, Tabriz Islamic Art University,

A comparative study of the miracles of Ulu-l-Azm prophets in the Qur'an and commentary texts with the text and illustrations of the Rouzah al-Safa manuscript (Volume 1) preserved in the National Library of France

Abstract

One of the illustrated historical manuscripts is the book "Rouzah al-Safa fiSirat al-Anbiya waal-Muluk wa al-Khifaa". This manuscript contains the history of the world, which was written in Herat by Mirkhand and is in the National Museum of France under the number Persian/5674, maintained. This manuscript was written during the Timurid period and illustrated during the Safavid period. Many consider Rouzah al-Safa as an authentic historical source and parallel to Tabari's history. This book is a historical book in the field of the history of prophets, caliphs and kings, which has received less attention in the field of art than other historical books. Part of the text of this book is dedicated to the story of the miracle of Ulu-l-Azm prophets. Therefore, five paintings on the subject of the miracles of Ulu-l-Azm prophets are depicted in this manuscript. The purpose of this research is to identify the degree of conformity of the paintings of the miracles of Ulu-l-Azm Prophets and the text of the Rouzah al-Safa manuscripts with the narrations of the Qur'an and explanatory texts in order to determine to what extent these painters have remained faithful to the original source of the Qur'an. The main question of the current research is: what extent do the text and pictures of the miracles of Ulu-l-Azm Prophets in Rouzah al-Safa correspond with the Qur'anic narrations and interpretations? This research looks for their image and content characteristics

by descriptive, comparative and analytical method. The study samples and data collection method of this research were done using internet and library sources.

From the results of this study, it can be seen considering that the main source of writing the book of Rouzah al-Safa is a book with historical, religious and Quranic themes. Nevertheless, there are differences and similarities between the narration of the text and the image of this book and the narration of the miracles of Ulu-l-Azm Prophets in the interpretations (Shia and Sunni) and verses of the Qur'an. By matching and comparing the details of the picture with the examined texts, the status of each picture with the texts (Quran verses, interpretations and the text of Rouzah al-Safa) is determined: the picture of Noah's storm is different from the verses of the Quran, interpretations and the text of Rouzah al-Safa although Mirkhand cited interpretations in dealing with the event of Noah's storm (the text of the book), but the artist did not pay attention to the cases of animals being paired, the drowning of unbelievers, and big waves. In fact, the image does not reflect the key details of this event that are stated in the verses of the Quran, interpretations and the text of Rouzah al-Safa. The depiction of the coldness and healing of the fire for Ibrahim is in accordance with the interpretations and is depicted very close to the text of Rouzah al-Safa; Meanwhile, Mirkhand has written the text of Rouzah al-Safa in explaining the miracle of Ibrahim, close to the interpretations. The picture of the mountain being placed above the heads of the people of Israel is drawn very close to the Shia interpretation and the text of Rouzah al-Safa. In fact, like the text of Rouzah al-Safa, which is about the miracle of Moses, the painter has remained faithful to the narration of the text of the book, which is taken from the Shia commentary texts. The image of resurrecting the dead has been drawn according to the text of Rouzah al-Safa. Of course, this painting has adhered to the text narrative to a large extent. as in describing the miracle of resurrecting the dead, Mirkhand has acted very close to the Shia interpretation. The image of heavenly victuals is not drawn in accordance with the verses of the Quran, the interpretations and the text of Rouzah al-Safa, and considering that Mirkhand has used interpretations in the text of the book and in expressing this issue. However, the illustration has differences in the visual representation of this issue with the interpretations and text of Rouzah al-Safa. The fact that Mirkhand that he was a Sunni, he has used interpretations (Shia and Sunni), especially Shia interpretation, and the artist has remained more faithful to the text of Rouzah al-Safa and the Shia interpretation in depicting the miracles of Ulu-l-Azm Prophets in the book Rouzah al-Safa. In most of the examined pictures, the author and artist were closer to Shia thoughts. In addition, the illustrations in this manuscript are illustrated and referred to as the miracle of the healing of the blind and sick by Jesus, while according to what will be said in this research, this painting is related to the miracle of resurrecting the dead by Jesus, which has the highest degree of conformity with the text of Rouzah al-Safa and is very close to the Shia interpretation.

Key words: Rouzah al-Safa, Mirkhand, Qur'an, Miracle of Ulu-l-Azm prophets, Safavid period, Persian painting